

บทที่ ๖
ผลกระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญา
ในการดูแลรักษาสุขภาพตามวิถีชาวอีสาน

สังคมไทยอีสานในอดีตจนถึงปัจจุบันมีภูมิปัญญาในการเรื่องการดูแลสุขภาพของชาวไทยอีสานจำนวนมาก หมอยาพื้นบ้านอีสานรุ่นปัจจุบันจะต้องเสาะแสวงหาความรู้เพื่อพัฒนาตนเองให้มีความรู้ ความสามารถในการรักษาโรคต่างๆ ที่มักจะเกิดขึ้นในชุมชนตามยุคสมัยอยู่เสมอโดยใช้ทั้งภูมิปัญญาดั้งเดิม ภูมิปัญญาใหม่และภูมิปัญญาประยุกต์ในศาสตร์สาขาต่างๆ เพื่อใช้ในการงานอาชีพของตนด้วยกระบวนการ การจัดการความรู้ (วิภาดา เวทย์ประสิทธิ์. ๒๕๖๐ : ออนไลน์) ดังนี้

ตารางที่ ๖.๑ กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาในการดูแลสุขภาพของหมอยาพื้นบ้านอีสาน

กระบวนการจัดการความรู้ (Knowledge management process)	รายการความรู้ (Knowledge lists)	หมายเหตุ (แหล่งที่มาของความรู้/ รูปแบบ)
๑. การบ่งชี้ความรู้ (Knowledge indicated)	สำรวจความรู้และรวบรวมความรู้ (Explore and knowledge) ได้แก่ ๑.๑ ความรู้พื้นฐาน เช่น กายวิภาคของมนุษย์ตามแนวคิด ของวิทยาศาสตร์การแพทย์และ เรื่องมนุษย์ตามแนวคิดของพุทธ ศาสนา เป็นต้น ๑.๒ ความรู้ที่จำเป็น ได้แก่ ชื่อโรค อาการของโรค มูลเหตุของการเกิด โรค ฯลฯ	พระไตรปิฎก ตำรายา หมอยา
๒. การสร้างและแสวงหา ความรู้ (Creation and research of knowledge)	หมอยาพื้นบ้านแสวงหาความรู้เรื่อง ๑. การรักษาโรค ๒. คัดกรองภูมิปัญญา ได้แก่ ๒.๑ ภูมิปัญญาเก่า(ดั้งเดิม) ปัจจุบัน ยังใช้ได้ดี เช่น หลักการวินิจฉัยโรค/ วิธีการวางยาให้เหมาะสมกับบุคคล โภชนาการบำบัด/ชะล่า/วิธีการ รักษาแบบองค์รวม (รักษาใจ) / ๒.๒ ภูมิปัญญาเก่า (ปัจจุบันไม่ค่อย	

กระบวนการจัดการความรู้ (Knowledge management process)	รายการความรู้ (Knowledge lists)	หมายเหตุ (แหล่งที่มาของความรู้/ รูปแบบ)
	<p>ได้ใช้/เลิกใช้แล้ว) เช่น การใช้สมุนไพรที่มีพิษ การเก็บยา (เก็บสมุนไพรตามทิศ) การจัดยาตามรสเลือดของผู้ป่วย เคสศึกษาและความเชื่อต่างๆ</p> <p>๓. ภูมิปัญญาเก่าแล้วเพิ่มพูนความรู้ใหม่ เช่น วิธีการรักษา คีล ๕ (ระดับ ๔) นำมาใช้ในการรักษา การนำหลักฐานทางการแพทย์แผนปัจจุบันนำมาประกอบการรักษา</p> <p>๕. สร้างภูมิปัญญาใหม่หรือเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่หมอยาพื้นบ้านคิดขึ้นเอง</p> <p>๖. การใช้เทคโนโลยีหรือนวัตกรรมเข้ามาช่วยในการผลิตยาสมุนไพร</p> <p>๗. การติดตามผลการรักษาโรค</p>	
<p>๓. การจัดการความรู้ให้เป็นระบบ (Systematic of knowledge management)</p>	<p>๑. ระบบการดูแลรักษาสุขภาพของชาวอีสาน ได้แก่</p> <p>๑.๑ การป้องกันหรือการบำรุง</p> <p>๑.๒ การรักษาคนป่วย</p> <p>๑.๓ การฟื้นฟูสุขภาพ</p> <p>๒. การจัดการศาสตร์ในแต่ละสาขา ได้แก่</p> <p>๒.๑ การดูแลสตรีตั้งครรภ์</p> <p>๒.๒ การดูแลเด็ก</p> <p>๒.๓ การดูแลรักษาอาการที่ผิดปกติทางด้านร่างกาย</p> <p>๒.๔ การดูแลรักษาอาการทางจิตประสาท</p> <p>๓. ขะลำ(ข้อห้ามหรือข้อปฏิบัติตัว)</p> <p>๓.๑ ขะลำของคนป่วย</p> <p>๓.๒ ขะลำ(ข้อห้ามหรือข้อปฏิบัติตัวของหมอยาพื้นบ้านอีสาน)</p>	<p>พระไตรปิฎก ตำรายา หมอยา</p>

กระบวนการจัดการความรู้ (Knowledge management process)	รายการความรู้ (Knowledge lists)	หมายเหตุ (แหล่งที่มาของความรู้/ รูปแบบ)
๔. การประมวลและการ กลั่นกรองความรู้ (Processing and screening of knowledge)	๔.๑ การสังเคราะห์ความรู้ด้าน ต่างๆ ที่มีประโยชน์ต่ออาชีพ ๔.๓ ผลิตยาให้มีคุณภาพและ มาตรฐาน ๔.๔ ขั้นตอนการขอขึ้นทะเบียนจาก หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (อย.) ๔.๓ การสอบเพื่อขอใบอนุญาตใน การประกอบอาชีพ ๔.๔ ศึกษากฎหมายต่างๆ ที่ เกี่ยวข้อง	ประชุม/สนทนากลุ่มย่อย
๕. การเข้าถึงความรู้ (Access to knowledge)	การเข้าถึงความรู้ต้องสะดวกต่อผู้ใช้ ได้แก่ ๕.๑ ตำราฯ/คัมภีร์ฯ ๕.๒ ทำเนียบฐานข้อมูลหมอยา พื้นบ้านในท้องถิ่นผู้ชำนาญในการ รักษาโรคเฉพาะทาง ที่อยู่ปัจจุบัน อายุ และหมายเลขโทรศัพท์ที่ สามารถติดต่อได้ ๕.๓ การเรียนรู้กับหมอยาพื้นบ้าน ๕.๓ อื่นๆ (การสนทนากับผู้รู้)	-ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ (IT) -Web board -ป้ายนิเทศ -สื่อสารทางวิทยุ/โทรทัศน์/ โทรศัพท์
๖. การแบ่งปันแลกเปลี่ยน เรียนรู้ (Knowledge sharing)	การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ได้แก่ ๖.๑ การประชุมสัมมนา ๖.๒ การสนทนากลุ่มย่อย ๖.๓ การสนทนากับเพื่อนร่วมอาชีพ ๖.๔ จัดกลุ่ม/ชมรมหมอยาพื้นบ้าน ในแต่ละจังหวัด/ภาค ๖.๕ เป็นวิทยากรให้บริการความรู้ แก่นศ. และประชาชนในสถานศึกษาใน ท้องถิ่น/ประเทศ ฯลฯ ความรู้ชัดแจ้ง(ความรู้ที่มีในตำรา) ๖.๒. ความรู้ฝังลึกในตัวบุคคล (ความเชี่ยวชาญ/ ประสบการณ์/ ฉาณ)	พระไตรปิฎก ตำราฯ หมอยา

กระบวนการจัดการความรู้ (Knowledge management process)	รายการความรู้ (Knowledge lists)	หมายเหตุ (แหล่งที่มาของความรู้/ รูปแบบ)
๗.การเรียนรู้ (Learning)	<p>๑.การนำภูมิปัญญาดั้งเดิมมาใช้ประโยชน์ในการตัดสินใจแก้ปัญหาและทำให้เป็นส่วนหนึ่งของงาน</p> <p>๒.การนำภูมิปัญญาใหม่หรือภูมิปัญญาสากลมาใช้ประกอบการรักษาโรค</p> <p>๓.การใช้สมุนไพรตัวใหม่ทดแทนตัวสมุนไพรตัวเดิมซึ่งก่อนจะใช้หมอยาพื้นบ้านจะทดลองใช้สมุนไพรด้วยตัวเอง</p> <p>๔.การแก้ปัญหาเรื่องการเก็บสมุนไพรในป่าสงวน</p> <p>๕.การสืบหาสมุนไพรที่ไม่มีในท้องถิ่น หมอยาจะสอบถามหรือสนทนากับผู้รู้ถึงแหล่งสมุนไพรอื่นๆ</p> <p>๖.การเรียนรู้เรื่องการสั่งซื้อสมุนไพรจากแหล่งพื้นที่อื่นๆ ได้แก่ สมุนไพรจากจังหวัดอื่น หรือต่างประเทศ (สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและราชอาณาจักรกัมพูชา)</p> <p>๗.การสอบขอใบอนุญาตประกอบวิชาชีพหมอยาพื้นบ้าน(รายใหม่)</p> <p>๘.การขอต่ออายุใบประกอบวิชาชีพหมอยาพื้นบ้าน(รายใหม่)</p> <p>๙.กฎหมายที่เกี่ยวข้อง เช่น การขอคุ้มครองคุณภาพของยาจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น</p> <p>๑๐.เพิ่มเติมภาษาต่างประเทศในฉลากยาเพื่อประโยชน์ของคนป่วยชาวต่างชาติ</p>	พระไตรปิฎก ตำรายา หมอยา

ที่มา : กฤษฎา ศรีธรรมมา และคณะ. ๒๕๖๑

จากตารางที่ ๖.๑ กระบวนการของการจัดการความรู้การพัฒนาหมอยาพื้นบ้านอีสาน ในยุคปัจจุบันจำเป็นต้องมีการจัดการความรู้ให้เหมาะสมกับยุคสมัย

ผลการวิจัยพบว่าหมอยาพื้นบ้านอีสานในปัจจุบันมีกระบวนการจัดการความรู้ ภูมิปัญญาในการดูแลรักษาสุขภาพของชาวอีสาน ดังนี้

๑. การสำรวจองค์ความรู้หรือภูมิปัญญา (Survey knowledge or wisdom)

องค์ความรู้หรือภูมิปัญญาในศาสตร์การแพทย์พื้นบ้านอีสานมีจำนวนมาก มีทั้ง ภูมิปัญญาเก่าหรือภูมิปัญญาดั้งเดิมที่หมอยาพื้นบ้านอีสานสมัยโบราณที่ยังใช้อยู่ และปัจจุบัน ภูมิปัญญาดั้งเดิมเหล่านี้ยังมีความจำเป็นต่อการประกอบอาชีพในการดูแลรักษาสุขภาพของ ชาวอีสาน ได้แก่

๑.๑ ความรู้พื้นฐาน (Basic knowledge) เป็นความรู้เบื้องต้นที่ผู้เป็นหมอพื้นบ้าน จะต้องมีความรู้ เข้าใจและจดจำในเรื่องต่อไปนี้ ได้แก่

กายวิภาคศาสตร์ (Anatomy) เป็นวิชาที่ศึกษาโครงสร้างของร่างกายของ มนุษย์ว่าอยู่ในส่วนใดของร่างกายโดยศึกษาเป็นส่วนๆ ทั้งองค์ประกอบภายนอกและภายในและ แต่ละส่วนมีความสัมพันธ์กันอย่างไร ถือว่าเป็นวิชาพื้นฐานที่สำคัญมากที่สุดวิชาหนึ่งของการ เรียนสาขาการแพทย์แผนปัจจุบันและแพทย์แผนไทย นอกจากนี้ยังต้องศึกษาความแตกต่างของ โครงสร้างของร่างกายของบุรุษและร่างกายของสตรีมีความแตกต่างกันอย่างไร หมอยาพื้นบ้าน อีสานบางคนจะรับใครเป็นลูกศิษย์จะต้องทดสอบว่าคนนั้นมีความรู้เรื่องนี้มากน้อยเพียงใด ดังนั้นบุคคลที่จะเรียนหมอยาพื้นบ้านอีสานได้ต้องอ่านหนังสือออก ความจำดี และใฝ่รู้ ใฝ่เรียน (หมอวราคม แก้วพิกุล. ๒๕๖๐ : สัมภาษณ์)

ความรู้เรื่องกายวิภาคนี้ในสมัยโบราณเรียนจากร่างกายของคนจริงๆ และ ศึกษาได้จากคัมภีร์พระไตรปิฎกบ้าง ตำราแพทย์แผนไทยโบราณบ้าง เรียนรู้จากครูหมอยา พื้นบ้านบ้าง แล้วแต่ครูหมอแต่ละคนจะสอนกันอย่างไรและในคัมภีร์ยาโบราณอีสานที่วิจัยเนื้อหา กล่าวเรื่องกายวิภาคไว้อย่างไม่เป็นระบบ (หมอบัวพันธ์ วมะพุทธา. ๒๕๖๐ : สัมภาษณ์) เฉกเช่น ตำราแพทย์ในปัจจุบันที่เปิดสอนในสถานศึกษาระดับอุดมศึกษา

การศึกษาคัมภีร์ยาโบราณอีสานในปัจจุบันจึงเหมาะสำหรับการศึกษาวิชาการ แพทย์พื้นบ้านอีสานที่จะเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวอีสานในการวินิจฉัยโรค การรักษาและการปรุงยา แบบโบราณ แต่ผู้จะศึกษาจะต้องอ่านอักษรตัวธรรมอีสานหรืออักษรตัวไทยน้อยออก การเรียนรู้ การแพทย์พื้นบ้านอีสานโบราณจึงมีอุปสรรคมาก จำต้องหาผู้เชี่ยวชาญทางด้านภาษาศาสตร์ไทย ถิ่นอีสานโบราณอ่าน แปลเป็นภาษาไทยปัจจุบันก่อนเรียนรู้คำศัพท์ในวงการแพทย์พื้นบ้านอีสาน ที่บันทึกเป็นภาษาไทยถิ่นอีสานโบราณเรียกร่างกาย อวัยวะและกริยาอาการของคนที่แตกต่างกัน หมวดคำศัพท์ในศาสตร์การแพทย์แผนไทยโบราณ เช่น

ตารางที่ ๖.๒ หมวดคำศัพท์ในศาสตร์การแพทย์แผนไทยโบราณ

หมวดคำศัพท์เรียกร่างกาย อวัยวะ และกริยาอาการของ มนุษย์ ในคัมภีร์ยา โบราณอีสาน	หมวดคำศัพท์เรียกร่างกาย อวัยวะและกริยาอาการของ มนุษย์ในศาสตร์การแพทย์ แผนไทย/คำศัพท์ภาษาไทย ปัจจุบัน	ตัวอย่าง
คิง	ร่างกาย	ปวดคิงฮ้าย (ปวดตามร่างกาย มาก)
ดั่ง	จมูก	สะดวงดั่ง(ริดสีดวงจมูก)
ห้า	อ้นทะ	ห้าโค(อ้นทะบวมโต/ไส้เลื่อน/ ต่อมลูกหมากโต) ปวดสายห้า(ปวดลึกในอ้นทะ และปวดในท่อปัสสาวะ)
โคย/ลิ่งค์	อวัยวะเพศชาย	ลิ่งค์ใหม่ใหญ่ยาว(งอวัยวะเพศ ชายมีขนาดใหญ่และยาว)
เยี้ยว ซี้	ปัสสาวะ อุจจาระ	อ้นเยี้ยวอ้นซี้(กลิ่นปัสสาวะ และอุจจาระ)
ฮาก	อาเจียน	ฮากหลาย(อาเจียนบ่อย)

ที่มา : กฤษฎา ศรีธรรมา และคณะ. ๒๕๖๑

คำศัพท์หมวดชื่อเรียกอวัยวะต่างๆ ของร่างกายมีทั้งคำศัพท์ภาษาไทยถิ่นอีสานโบราณหรือภาษาไทยถิ่นอีสานที่คนไทยถิ่นอีสานปัจจุบันยังใช้อยู่ และคำเรียกชื่อร่างกาย/อวัยวะ/กริยาอาการเหล่านี้จะเชื่อมโยงไปยังชื่อโรคหรืออาการของโรค หรืออาการที่ผิดปกติของมนุษย์ ซึ่งหมอยาพื้นบ้านอีสานต้องมีความรู้เรื่องกายวิภาคเป็นพื้นฐานทางวิทยาศาสตร์การแพทย์ เป็นความรู้ภาคทฤษฎี (Know-what)

๑.๒ ความรู้เรื่องมนุษย์ตามทฤษฎีทางพุทธศาสนา (ศาสตร์แพทย์แผนไทยและศาสตร์แพทย์พื้นบ้านอีสาน)

ศาสตร์เรื่องมนุษย์ตามทฤษฎีหรือแนวคิดทางพุทธศาสนา เป็นวิชาว่าด้วยร่างกายของมนุษย์ ประกอบด้วย ๒ ส่วนใหญ่ๆ ได้แก่ ร่างกายและจิตใจ

ในส่วนของร่างกายจะประกอบด้วยชั้นห้า ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ซึ่งส่วนของร่างกายจะประกอบด้วยธาตุทั้ง ๔ ได้แก่ ธาตุน้ำ ธาตุดิน ธาตุลม และธาตุไฟ ถ้ามนุษย์มีส่วนใดที่บกพร่องไม่สมดุล จะส่งผลกระทบต่อระบบการทำงานของร่างกายและจิตใจ ดังนั้นการรักษาโรคจึงต้องรักษาทั้งโรคทางกายและจิตใจควบคู่กันไป

ศาสตร์การแพทย์พื้นบ้านอีสานจึงเข้าไปเกี่ยวข้องกับวงษ์สงสารในเกือบทุกขั้นตอน นับตั้งแต่มนุษย์เริ่มปฏิสนธิในครรภ์มารดา จนกระทั่งเสียชีวิต หมอยาพื้นบ้านอีสานจึงเข้ามา มีบทบาทในการดูแลชีวิตมนุษย์ ดังนั้นหมอยาพื้นบ้านอีสานนอกจากจะต้องมีความรู้ ความสามารถและความละเอียดรอบคอบรู้เท่าทันโรคแล้ว หมอยาทุกคนจะต้องมีพลังจิตแห่ง ความเมตตาอีกด้วย

การศึกษาคัมภีร์ยาโบราณอีสานจึงมีคำศัพท์เกี่ยวกับธาตุ ชื่อยาและโรคที่ เกี่ยวกับธาตุบกพร่องหรือขาดสมดุล เช่น

- ธาตุลัม หมายถึง ร่างกายไม่มีกำลัง ถ้าเป็นเวลานาน อาจส่งผลให้คนป่วย เสียชีวิตได้
- ธาตุพิการ หมายถึง การเสียสมดุลของร่างกาย เกิดอาการอ่อนเพลีย ไม่มีแรง
- ยาบำรุงธาตุ ยาจำเริญธาตุ หมายถึง ยาปรับสภาพธาตุในร่างกายให้สมดุล
- การปรุงยาประชุมธาตุ หมายถึง การพิจารณาอาการของคนป่วยที่แสดง อย่างเด่นชัด เช่น ผิวของคนป่วยที่ขาดธาตุน้ำจะเป็นคนผิวแห้งแห้งเหมือนคนขาดโปรตีน (หมอคน ลาวงศ์ อ่างใน เสาวภา พรสิริพงษ์, พรทิพย์ อุศุภรัตน์ และเพ็ญญา ททรัพย์เจริญ. ๒๕๔๑ : ๔๖) เป็นต้น

ความรู้พื้นฐานข้างต้นนี้ส่วนใหญ่เป็นความรู้ที่อยู่ในตำราต่างๆ (Explicit Knowledge) ซึ่งหมอยาพื้นบ้านอีสานรุ่นปัจจุบันจะต้องมี

๑.๒.๑ ความรู้ที่จำเป็นต่อการดูแลรักษาคนป่วยโรคต่างๆ ได้แก่

๑) ชื่อโรคและอาการของโรค

ในคัมภีร์ยาพื้นบ้านอีสานโบราณส่วนใหญ่ระบุเพียงชื่อโรค แต่ไม่บอกอาการ หรืออาการสั้นๆ ดังนั้นหมอยาพื้นบ้านอีสานรุ่นปัจจุบันจะต้องรวบรวมความรู้ เรื่องชื่อโรคและอาการของโรคในอดีตเปรียบเทียบกับชื่อโรคในตำราแพทย์แผนไทย มีทั้งคำศัพท์ เฉพาะและคำศัพท์ทั่วไป หรือตรงกับชื่อโรคของแพทย์แผนปัจจุบันอย่างไร ซึ่งความรู้เหล่านี้ ปรากฏทั้งในตำรายา และความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคล ประโยชน์ที่ได้คือความรู้ในการรักษาโรค/ อาการ นอกจากนี้หมอยาพื้นบ้านอีสานต้องใช้ความรู้เหล่านั้นไปสอบเพื่อขอใบอนุญาต ใบประกอบวิชาชีพแพทย์แผนไทยหรือใบประกอบอาชีพเฉพาะสาขาได้ด้วย หากหมอยาพื้นบ้าน อีสานคนใดที่เก่งรักษาคนป่วยจำนวนมากให้หายได้แต่ไม่มีใบอนุญาตเขาเรียกว่า หมอเถื่อน (หมอสุพรรณ ปานเรียงแสน และหมอบัวพันธ์ วมะพุทธา. ๒๕๖๐ : สัมภาษณ์) ซึ่งหมอ ยาพื้นบ้านจำเป็นต้องรู้ นอกจากนี้หากหมอพื้นบ้านอีสานในปัจจุบันมีความรู้เรื่องชื่อโรคตามศาสตร์ แพทย์แผนปัจจุบันด้วยแล้ว หมอยาพื้นบ้านก็จะเพิ่มพูนความรู้ใหม่เกี่ยวกับการรักษาโรคได้ มากขึ้น ดังตัวอย่างในตารางที่ ๖.๓

ตารางที่ ๖.๓ การเปรียบเทียบชื่อโรค/อาการในศาสตร์การแพทย์พื้นบ้านอีสานโบราณ ชื่อโรค/อาการในศาสตร์การแพทย์แผนไทย และชื่อโรค/อาการในศาสตร์การแพทย์แผนปัจจุบัน

ชื่อโรคในศาสตร์การแพทย์พื้นบ้านอีสานโบราณ	ชื่อโรคในศาสตร์การแพทย์แผนไทย	ชื่อโรคในศาสตร์การแพทย์แผนปัจจุบัน
โรคป้าง	โรคม้ามโต	-
โรคคันทมาลา	-	-
โรคมะเอ็ง	-	โรคมะเร็ง
โรคไข้หมาไม้	โรคไข้รากสาด	ไข้ไทฟอยด์
โรคสะดวง	โรคริดสีดวง	-
โรคปะดงหรือปานดง	-	-
โรคอุพทม	กามโรค(บุรุษ)	กามโรค มี ๒ ชนิด ได้แก่ โรคซิฟิลิสส์ และโรคโกโนเรีย
โรคด้อยหรือหล่อย	โรคอัมพฤกษ์ โรคอัมพาต	-
โรควัด	โรคงูสวัด	-
โรคคะยือ	โรคหืดหอบ	-

ที่มา : กฤษฎา ศรีธรรมมา และคณะ. ๒๕๖๑

๒) มูลเหตุของการเกิดโรค ฯลฯ

ความรู้มูลเหตุของการเกิดโรค เป็นความรู้ที่หมอยาพื้นบ้านต้องรู้ ความรู้เรื่องมูลเหตุของการเกิดโรคเป็นความรู้ในระดับพื้นฐานและความรู้ในระดับสูงที่ปรากฏในตำรา (Explicit knowledge) และเป็นความรู้ในตัวหมอยาพื้นบ้านจำเป็นต้องรู้

จากการวิจัยพบว่าความรู้เรื่องมูลเหตุของการเกิดโรคส่วนหนึ่งเป็นความรู้ที่อธิบายได้ด้วยเหตุผล อีกส่วนหนึ่งเป็นความรู้ที่เกิดจากความเชื่อของคนไทยอีสาน

หมอยาพื้นบ้านอีสานในอดีตและหมอยาพื้นบ้านอีสานในปัจจุบันมีความรู้เรื่องโรครวม หมอยาพื้นบ้านอีสานจำแนกโรคหรืออาการของโรคเป็น ๕ กลุ่มใหญ่ๆ ได้แก่

กลุ่มที่ ๑ โรคหรืออาการของโรคทางร่างกาย

กลุ่มที่ ๒ โรคหรืออาการของโรคทางจิต

กลุ่มที่ ๓ โรคหรืออาการของโรคที่ถูกผีหรือไสยศาสตร์เป็นผู้กระทำ

กลุ่มที่ ๔ โรคหรืออาการของโรคบุรพกรรม

กลุ่มที่ ๕ โรคใหม่ๆ ที่ไม่รู้จัก ไม่ทราบสาเหตุของโรค

จากการวิจัยพบว่าหมอยาพื้นบ้านอีสานเป็นผู้ที่ใฝ่เรียนรู้การดูแลรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ทั้งร่างกายและจิตประสาทได้ ปัจจุบันโรคใหม่ๆ เกิดขึ้นในสังคมไทยมีหลายโรค ซึ่งมูลเหตุของโรคมียุคหลายสาเหตุ อาทิ

๑) เกิดจากการบริโภคอาหารเกินความพอดี จึงเกิดโรคอ้วน ชาวอีสานในอดีตจึงสอนให้คนบริโภคอาหารเพียงพอ คือ กินพออิ่ม

๒) เกิดจากพฤติกรรมการบริโภคอาหารเปลี่ยนไป เช่น กินอาหารดิบ ก่อให้เกิดโรคพยาธิ (คนอีสานเป็นโรคพยาธิใบไม้ในตับมาก) กินอาหารรสจัด เช่น รับประทานอาหารที่มีรสหวานเป็นประจำ ก่อให้เกิดโรคเบาหวาน รับประทานอาหารเค็มจัดก่อให้เกิดโรคไต รับประทานอาหารที่มีไขมันมากเป็นโรคหัวใจ รับประทานอาหารไม่เป็นเวลาเป็นโรคกระเพาะอาหาร กินผงชูรสมากก่อให้เกิดโรคมะเร็ง เป็นต้น

๓) เกิดจากการติดเชื่อโรคจากคนอื่น เช่น โรคเอดส์ โรค SAR

๔) เกิดจากการประพฤตินิสัยกรรม (ผิดศีล ๕) ก่อให้เกิดโรคต่างๆ (หมอวราคม แก้วพิกุล. ๒๕๖๐ : สอนหนักลุ่มย่อย) ดังนี้

การรักษาศีล ๕ ให้บริสุทธิ์จะหลีกเลี่ยงโรคเหล่านี้ได้

นอกจากนี้หมอยาพื้นบ้านต้องศึกษาเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อจะรักษาที่เกิดจากความทันสมัยของผู้คนได้ เช่น ในคัมภีร์ยาโบราณมีตำรับยารักษาโรคเอดส์ (AID) โรคมะเร็ง (มะเร็ง) เป็นต้น

โรคที่เกิดกับร่างกายที่หมอยาพื้นบ้านอีสานต้องพบในปัจจุบัน ยังรักษาไม่ได้หรือยังหาทางป้องกันไม่ได้ เช่น โรคแพ้ภูมิตัวเอง โรคมะเร็งหรือมะเร็ง โรคทำมะลาหรือโรคไหลตาย โรคสารระบาด (พาทินสัน) โรคฉี่หนู โรค SAR เป็นต้น

โรคที่เกิดจากภาวะจิตไม่ปกติ เช่น โรคจิตประสาทหรือโรคที่เชื่อว่าผีกระทำหรือถูกไสยศาสตร์ โรคที่เกิดจากภาวะความเครียด ความวิตกกังวล เป็นต้น

โรคเหล่านี้ล้วนทำลายความสามารถของหมอยาพื้นบ้านอีสาน ดังนั้นหมอยาพื้นบ้านจำเป็นต้องมีความรู้ ความเชี่ยวชาญ และเสาะแสวงหาความรู้อยู่เสมอ

โรคภัยไข้เจ็บของคนในสมัยนี้มีโรคที่หมอยาพื้นบ้านในอดีตไม่รู้จักหรือไม่เคยรักษา เช่น โรคแพ้ภูมิตัวเอง (โรคฟุ่มพวง) โรคเอดส์ (AID) โรค SAR

โรคที่เกิดกับสัตว์แล้วติดต่อมายังคนได้ อาทิ โรคฉี่หนู โรคไข้หวัดนก โรคพิษสุนัขบ้า (ในคัมภีร์ยาโบราณอีสานบันทึกไว้ว่า ยาแก้โรคในสัตว์ ซึ่งต้องศึกษาอย่างละเอียดต่อไป)

โรคบางชนิดจะพบมากในสังคมไทยที่ผู้คนสัญจรไปมาหากันได้ทั่วโลก โรคติดเชื้อมักจะเกิดกับบุคคลทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนป่วยบางรายที่มีภูมิคุ้มกันต่ำ ร่างกายไม่แข็งแรง เมื่อติดเชื่อโรคเหล่านี้ขึ้น อาจเสียชีวิตได้หากไม่รักษาได้ทันเวลาที่

การพัฒนาหมอยาพื้นบ้านอีสานจากอดีตจนถึงปัจจุบัน สามารถศึกษาหาความรู้ได้ทั้งที่เป็นคัมภีร์ยาโบราณอีสานบันทึกชื่อโรคและอาการของโรคในอดีตไว้อย่างสั้นๆ (Know-what) ตำรายาแพทย์แผนไทยที่มีการเผยแพร่ (Explicit knowledge) และเรียนรู้กับ

ครูหมอพื้นบ้านที่มีชื่อเสียง จากการสอบถามหมอยาพื้นบ้านอีสานที่มีประสบการณ์ในการรักษาโรคเพิ่มเติมอยู่เสมอ (Tacit knowledge) เพื่อจะได้วินิจฉัยอาการของโรคได้ถูกต้องและแม่นยำ ตลอดจนสามารถเตรียมตัวให้พร้อมหากมีโรคที่หมอยาพื้นบ้านคาดไม่ถึงเกิดขึ้น ขณะเดียวกัน ความรู้ดั้งเดิมของหมอยาพื้นบ้านอีสานในอดีต และความรู้ที่หมอยาพื้นบ้านยังคงใช้กันอยู่ยังต้องเก็บรักษาไว้ ศึกษา วิจัย และพัฒนาต่อไป

๒. การสร้างและแสวงหาความรู้ (Creation and research of knowledge)

การสร้างและแสวงหาความรู้เรื่องการดูแลสุขภาพสุขภาพของชาวอีสานมีจำนวนมาก หมอยาพื้นบ้านในปัจจุบันต้องแสวงหาความรู้จากแหล่งต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกท้องถิ่นไทย แล้วคัดกรองรักษาองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาเดิมในการดูแลสุขภาพสุขภาพของชาวอีสานไว้ และแยกภูมิปัญญาเดิมที่ไม่ใช้แล้วออกไป ดังนี้

๒.๑ ภูมิปัญญาเก่า (ดั้งเดิม) ที่หมอยาพื้นบ้านอีสานรุ่นปัจจุบันยังใช้อยู่

จากการวิจัยพบว่าหมอยาพื้นบ้านอีสานยังมีการใช้ภูมิปัญญาเก่า (ดั้งเดิม) ได้แก่

๒.๑.๑ ภูมิปัญญาในการวินิจฉัยโรค การวินิจฉัยโรคของหมอยาพื้นบ้านอีสานมีความรู้ทั้งที่อยู่ในตำรายา และความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคลที่หมอยาพื้นบ้านอีสานมีประสบการณ์ในการรักษาคนป่วยในท้องถิ่นที่เป็นกันมาก มีดังนี้

๑) โรงพยาบาลการแพทย์แผนไทยสกลนคร หลวงปู่แป็บ สุภัทโท อำเภอกำแพงแสน จัหวัดสกลนคร ได้เชิญหมอยาพื้นบ้านอีสานในท้องถิ่นจังหวัดสกลนคร และจังหวัดใกล้เคียงมาให้บริการการรักษาสุขภาพ โดยหมอยาพื้นบ้านอีสานกลุ่มนี้ ส่วนใหญ่เป็นหมอยาที่มีอายุมากเชี่ยวชาญในการรักษาโรคต่างๆ ประกอบด้วยหมอาน อุทโร จังหวัดสกลนคร เชี่ยวชาญในการรักษาโรคมะเร็ง หมอบรรยงค์ ศรีสุราช จังหวัดสกลนคร เชี่ยวชาญในการรักษาโรคมะเร็ง หมอบรรยงค์ ศรีสุราช จังหวัดสกลนคร เชี่ยวชาญในการรักษาโรคมะเร็ง และหมอบุญ โป่งวงศ์ เชี่ยวชาญในการรักษาโรคมะเร็ง จังหวัดสกล เป็นต้น

๒) หมอสุพรรณ ปานเรืองแสง อำเภอกะนวน จังหวัดขอนแก่น เปิดคลินิกรักษาโรคทั่วไป โดยเชี่ยวชาญโรคทั่วไป

๒.๑.๒ ภูมิปัญญาในการรักษาโรค หมอยาพื้นบ้านอีสานคนหนึ่งๆ จะมีความรู้ความชำนาญในการรักษาอาการเจ็บไข้ได้ป่วยได้หลายโรค จนสามารถเป็นที่พึ่งของชุมชนในยามเจ็บป่วย มีดังนี้

๑) หมอทองสา เจริญตา หมอยาพื้นบ้านอีสาน อำเภอนองพอก จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นผู้ชำนาญในการดูแลสุขภาพโรคทั่วไป โดยเชี่ยวชาญการรักษาโรคห้อยหรือต่อย (โรคอัมพฤกษ์ โรคอัมพาต) โรคเกี่ยวกับโลหิตสตรีและมดลูก โรคหมาดขาว (ระดูขาว) โรคเลือด ไข้หามกไม้ (ไข้ช่วงเปลี่ยนฤดูจากฤดูหนาวเข้าสู่ฤดูร้อน) ไข้ตาเหลือง ไข้ออกตุ่ม โรคลมวิงเวียน โรคกระเพาะ โรคตับ โรคไต งูสวัด อีสุกอีใส แมงหรือแมลงมีพิษกัดต่อย แผลเรื้อรัง เป็นต้น ซึ่งหมอทองสา เจริญตา ได้เรียบเรียงความรู้การรักษาโรคจากคัมภีร์ยาโบราณอีสานและเรียบเรียงความรู้ใหม่ที่ท่านได้จากประสบการณ์รักษาโรคด้วยวิธีการต่างๆ เช่น

การใช้สมุนไพร คาถา อาคม บทสวดวิญ แต่งแก้ เสียเคราะห์เสียลา เป็นต้น

๒) หมอวราคม แก้วพิกุล อำเภอปรังคัง จังหวัดศรีสะเกษ เปิด
คลินิกรักษาโรคทั่วไป โดยเชี่ยวชาญการรักษาโรคมะเร็ง

๓) พระอาจารย์ ดร.พนพพัชร์ ภิบาลพัทธรณี (จิรัธมโม ภิกขุ)
เจ้าอาวาสวัดคำประมง อำเภอพรณานิคม จังหวัดสกลนคร เปิดคลินิกรักษาโรคมะเร็งทุกชนิด

๒.๒ ภูมิปัญญาเก่าแต่ปัจจุบันมีการใช้น้อย

จากการวิจัยพบว่าไม่มีองค์ความรู้ใดที่หมอยาพื้นบ้านไม่ได้ใช้ เพียงแต่ว่า
หมอยาพื้นบ้านอีสานต้องมีปรับประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับการรักษาและสภาพแวดล้อม ปัจจัย
ทางสังคมในปัจจุบัน ภูมิปัญญาเก่าแต่ปัจจุบันที่มีการใช้น้อย ได้แก่

๒.๒.๑ ก่อนการรักษาให้ดูสีผิวและรสเลือดของคนป่วยก่อนการวางยา
การวางยาหรือการจัดยาให้เหมาะสมกับคนป่วยเป็นความรู้ที่สำคัญมาก หมอพื้นบ้านใช้การ
สังเกตสีผิวคนป่วยเป็นความรู้ภาคทฤษฎีที่พิสูจน์ได้และหมอยาพื้นบ้านอีสานยังใช้อยู่ ความรู้
เรื่องนี้เกิดจากประสบการณ์ของหมอพื้นบ้านอีสานสะสมจากการรักษาคนป่วยเป็นจำนวนมาก
แต่การพิสูจน์รสเลือดว่าคนป่วยมีเลือดหวาน เลือดขม เลือดเปรี้ยว และเลือดเค็ม นั้นเป็น
ความรู้ทางทฤษฎีและบริบทที่ยากต่อการพิสูจน์ เพราะการเจาะเลือดพิสูจน์ไม่ใช่วิธีการที่หมอยา
พื้นบ้านอีสานรุ่นปัจจุบันใช้กัน

เมื่อนำความรู้เรื่องการพิสูจน์รสเลือดนี้ปรากฏในคัมภีร์ยาอีสานไป
สอบถามหมอยาพื้นบ้านอีสานหลายคนไม่ทราบบางคนจะตอบว่า พ่อเรียนบ่ทันฮอด หรือ
ครูเพิ่นบ่บอก หรือลองไปถามหมอคนอื่นเบิ่งแน คำตอบเหล่านี้คณะนักวิจัยได้นำไปเป็น
ข้อสนทนากลุ่มย่อยกับหมอพื้นบ้าน ซึ่งแต่ละคนให้ทัศนะ ดังนี้

๑) หมอบัวพันธ์ วมะพุทธา (๒๕๖๐) กล่าวว่า ความรู้เรื่องรสเลือด
ของคนป่วยแต่ละคนนี้เป็นภูมิปัญญาของหมอยาพื้นบ้านอีสานสมัยโบราณ นับว่าเป็น
ความรอบคอบของผู้เป็นหมอ หากจัดยาไม่เหมาะสมให้กับคนป่วยอาจทำให้คนป่วยอาการ
ทรุดหนักลงไปอีกด้วย ซึ่งหมอบัวพันธ์ วมะพุทธา ได้สันนิษฐานวิธีการพิสูจน์รสเลือดของ
คนโบราณไว้ ดังนี้

๑.๑) สังเกตจากน้ำปัสสาวะ ถ้าน้ำปัสสาวะมีรสหวานมดจะมากิน
น้ำปัสสาวะแสดงว่าเป็นคนเลือดหวาน (ภาวะของโรคเบาหวาน/ภาวะของโรคตับทรุด)

๑.๒) สังเกตจากเหงื่อ ถ้าคนป่วยมีเสื้อผ้าที่ชุ่มด้วยเหงื่อแล้วมี
คราบเกลือขึ้นตามเสื้อผ้ามากกว่าคนปกติแสดงว่าเป็นคนเลือดเค็ม (ภาวะของโรคไต)

๑.๓) สังเกตจากน้ำลาย ถ้าคนป่วยมีอาการขมปากแสดงว่าคนป่วย
มีเลือดขม

๑.๔) สังเกตจากดมกลิ่นตัวและกลิ่นเหงื่อ ถ้าคนป่วยมีกลิ่นตัวเปรี้ยว
ดมดูก็จะรู้แสดงว่า คนป่วยมีเลือดเปรี้ยว (ภาวะเลือดเป็นกรด/ภาวะโรคทางเดินอาหาร)

นอกจากนี้หมอยาพื้นบ้านบางคนใช้การสังเกตจากการใช้ทองคำพิสูจน์ใครที่ใส่เครื่องประดับที่ทำด้วยทองคำแล้วสีของทองคำหมองไม่สวยงามเหมือนเดิมแสดงว่าเป็นคนนั้นมีเหงื่อและเลือดที่ไม่ปกติ

๒) พระอาจารย์ ดร.ปพนพัชร ภิบาลพัทธรณี (จิรธัมโม ภิกขุ)

เจ้าอาวาสวัดคำประมง อำเภอพรหมานิมม จังหวัดสกลนคร กล่าวว่า จากประสบการณ์ในการรักษาคนที่เป็นโรคมะเร็งมานานและจากการรักษาคนป่วยโรคมะเร็งจำนวนมาก กลิ่นตัวของคนป่วยโรคมะเร็งแต่ละคนจะบ่งบอกชนิดของโรคและระยะอาการของโรคได้

ความรู้เรื่องการวินิจฉัยโรคที่แม่นยำจะเกิดขึ้นกับหมอผู้ชำนาญในการรักษาโรคใดโรคหนึ่งโดยเฉพาะ เป็นภูมิปัญญาขั้นสูงสุดขั้นฉันทศนะ ซึ่งพุทธศาสนิกชนบางคนเชื่อว่าความรู้ในระดับนี้จะปรากฏอยู่ในพระภิกษุผู้ปฏิบัติปฏิบัติชอบของพระอรหันต์หรือระดับโสดาบันเท่านั้น

ดังนั้น การวางยาหรือจัดยาให้แก่ผู้ป่วยโรคมะเร็งต้องใช้ความรอบคอบมาก ต้องจัดยาให้เหมาะสมกับสภาพของคนป่วย และเป็นการถนอมสุขภาพของคนป่วย คัมภีร์ยาโบราณอีสานไม่ได้ระบุวิธีการตรวจเลือดไว้ แต่แพทย์แผนปัจจุบันใช้การตรวจเลือดเพื่อวินิจฉัยโรค ความรู้ที่ได้จะนำไปใช้รักษาคนป่วย

๒.๒.๒ การใช้สุราตองยาสมุนไพร อาจจะไม่เหมาะสมกับคนป่วยบางคน แพทย์สุรา หรือแสลงโรค หมอยาพื้นบ้านอีสานสามารถใช้น้ำผึ้งแทนสุราได้

๒.๒.๓ การใช้สัตว์หรืออวัยวะของเป็นสัตว์บางชนิดที่ประเทศไทยกำหนดให้เป็นสัตว์สงวน เป็นต้นว่า ช้าง (ช้างงาใช้รักษาอาการกิบ คือ ขากรรไกรแข็ง/ค้ำง) งูเหลือม (ใช้ตีรักษาโรคอุตุคามเขี้ยว เสดด โรคมะเร็ง/มะเร็ง) เลือดเม่น (แก้อาการกิบ) สัตว์ป่าเหล่านี้เป็นสัตว์ที่มีกฎหมายคุ้มครองสัตว์ป่า หากนำสัตว์สมุนไพรเหล่านี้มาปรุงยาจะต้องฆ่าสัตว์ผิดทั้งกฎหมายและศีลธรรม หมอยาพื้นบ้านอีสานก็สามารถเลือกตำรับยาชุดอื่นๆ ที่มีหลายขนานให้เลือกแทนตำรับยาที่ใช้ส่วนผสมที่ใช้สัตว์ อวัยวะหรือเลือด หรือดีของสัตว์ได้

๒.๒.๔ คนป่วยที่นับถือศาสนาอิสลาม รังเกียจหมู ในคัมภีร์ยาโบราณบันทึกไว้ว่า น้ำมันหมูรักษาโรคมะเร็งหรือมะเร็ง เขี้ยวหมูป่า รักษาอาการปัสสาวะไม่ออก การผลิตยาเพื่อให้ได้มาตรฐานการผลิตต้องหลีกเลี่ยงสัตว์ที่ขัดกับหลักปฏิบัติของศาสนาอิสลาม หมอยาพื้นบ้านอีสานสามารถใช้น้ำมันงา หรือน้ำมันพืชอื่นๆ ทดแทนกันได้

๒.๓ ภูมิปัญญาใหม่ที่หมอยาพื้นบ้านอีสานนำมาใช้

จากผลการวิจัยพบว่า หมอยาพื้นบ้านอีสานได้ใช้ภูมิปัญญาใหม่ซึ่งเป็นความรู้/เทคโนโลยีทางการแพทย์แผนปัจจุบันมาร่วมประกอบการดูแลรักษาสุขภาพของผู้ป่วย โดยภูมิปัญญาใหม่ที่หมอยาพื้นบ้านอีสานนำมาใช้ ได้แก่

๒.๓.๑ การใช้ผลการตรวจวินิจฉัยอาการของแพทย์แผนปัจจุบัน

หมอยาพื้นบ้านอีสานได้ใช้ผลการตรวจวินิจฉัยอาการของแพทย์แผนปัจจุบันประกอบการรักษาโรค เช่น โรคมะเร็งหรือโรคมะเร็งที่เป็นโรคร้ายอันตรายถึงเสียชีวิต เป็นโรคเรื้อรังรักษาให้หายยาก การตรวจสืบหาสาเหตุของโรคหมอยาพื้นบ้านอีสาน

ในอดีตจะสอบถามอาการของคนไข้และสังเกตอาการด้วยภูมิรู้ของหมอยาพื้นบ้านแต่ละคน ซึ่งอาจไม่เป็นที่ยอมรับ ดังนั้นหมอยาพื้นบ้านอีสานจึงนำเอาผลการตรวจวินิจฉัยอาการของแพทย์แผนปัจจุบันมาใช้ด้วย โดยหมอยาพื้นบ้านอีสานที่นำเอาผลการตรวจวินิจฉัยอาการของแพทย์แผนปัจจุบันมาใช้ โดยพระอาจารย์ ดร.ปพนพัชร ภิบาลพัทธรณี (จิรธัมโม ภิกขุ) เจ้าอาวาสวัดคำประมง อำเภออำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร ใช้ผลการตรวจคนป่วยโรคมะเร็งของแพทย์แผนปัจจุบันแล้วรักษาคนป่วยโรคมะเร็งด้วยศาสตร์ทางการแพทย์หลายสาขา ดูแลรักษาคนป่วยทางกายและรักษาสุขภาพจิตให้เข้มแข็งให้มีกำลังใจในการรักษาโรคมะเร็ง

๒.๓.๒ การใช้อุปกรณ์/เครื่องมือ/เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปสมุนไพรหมอยาพื้นบ้านอีสานในอดีตส่วนใหญ่จะใช้สมุนไพรนำไปต้มกับหม้อดินแล้วให้คนป่วยกิน ฝนยาด้วยมือใช้กินหรือใช้ทา ปัจจุบันหมอยาพื้นบ้านอีสานได้นำเอาใช้อุปกรณ์/เครื่องมือ/เทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ในการผลิตยา โดยอุปกรณ์/เครื่องมือ/เทคโนโลยีสมัยใหม่ที่นำมาใช้ ได้แก่

๑) การใช้ภาชนะสมัยใหม่ในการต้มยาแทนภาชนะแบบหม้อดิน หมอยาพื้นบ้านอีสานที่มีการใช้ภาชนะสมัยใหม่ในการต้มยาแทนภาชนะแบบหม้อดิน มีดังนี้

๑.๑) พระอาจารย์ ดร.ปพนพัชร ภิบาลพัทธรณี (จิรธัมโม ภิกขุ) เจ้าอาวาสวัดคำประมง อำเภออำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร ใช้หม้อดินในการต้มยาสมุนไพร ซึ่งหม้อดินที่วัดคำประมงใช้ในการต้มยาทำมาจากดินที่อุดมด้วยธาตุที่เป็นประโยชน์ต่อสุขภาพ หม้อดินนี้วัดคำประมงจะสั่งซื้อมาจากอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี



ภาพที่ ๖.๑ หม้อต้มยาแบบดั้งเดิม

ที่มา : <http://www.morchit.com/chitchaiarticle/index.php/home/article/18>

ขณะเดียวกันนี้พระอาจารย์บุญเกิด จะใช้หม้อสแตนเลสขนาดใหญ่ ต้มยาในปริมาณมากเพื่อแจกจ่ายให้ชาวบ้านนำไปใช้ ส่วนใหญ่จะเป็นยาบำรุงธาตุหรือปรับธาตุ ให้สมดุล



ภาพที่ ๖.๒ ต้มยาแบบอุตสาหกรรมขนาดเล็ก

ที่มา : <http://www.manager.co.th/QoL/ViewNews.aspx?NewsID=9510000062128>

๒) การใช้เครื่องบดยาแทนการการฝนยากับหินทรายแบบเดิม



ภาพที่ ๖.๓ การฝนยาแบบโบราณ

ที่มา : กฤษฎา ศรีธรรมา และคณะ. ๒๕๖๑

๓) การแปรรูปยาผงขงตี๋มเป็นการใช้ยาแบบแคปซูล



ภาพที่ ๖.๔ การบรรจุยาผงแบบแคปซูลของวัดอัมพวันม่วงน้อย

ที่มา : กฤษฎา ศรีธรรมา และคณะ. ๒๕๖๑

๔) การบรรจุยาในภาชนะที่เหมาะสมได้มาตรฐาน ฯลฯ



ภาพที่ ๖.๕ ยาสมุนไพรบรรจุภัณฑ์ที่ทันสมัยและได้มาตรฐานของชมรมคนรักสุขภาพ
ศิระชะอโศก จังหวัดศรีสะเกษ

ที่มา : กฤษฎา ศิริธรรมา และคณะ. ๒๕๖๑

๒.๔ การสร้างองค์ความรู้การผลิตยาสมุนไพรแบบครบวงจร

หมอยาพื้นบ้านอีสานมีความรู้ความสามารถในการผลิตยาสมุนไพรครบวงจร
ได้แก่

๒.๔.๑ การหาสมุนไพร ในอดีตหมอยาพื้นบ้านอีสานจะหาสมุนไพรในท้องถิ่น
จากแหล่งต่างๆ เช่น

๒.๔.๑.๑ สมุนไพรในป่า เช่น ป่าสงวนแห่งชาติ ป่าสาธารณะ
ประโยชน์ ป่าดอนปู่ตา เป็นต้น

๒.๔.๑.๒ สมุนไพรที่เกิดทั่วไป

๒.๔.๑.๓ สมุนไพรที่หมอยาปลูกไว้ในบริเวณวัด บริเวณบ้านของ
หมอยาพื้นบ้านเอง

๒.๔.๑.๔ สมุนไพรที่ชาวบ้านปลูกไว้เพื่อประกอบอาหารและใช้เป็นยา
รักษาอาการ/โรคทั่วไป

๒.๔.๒ การเก็บยาสมุนไพรเป็นสัดส่วน หมอยาพื้นบ้านอีสานจะจำแนก
พืชสมุนไพร/สัตว์สมุนไพร/ธาตุสมุนไพร เป็นกลุ่มๆ เพื่อการสะดวกต่อการหยิบใช้งาน

อนึ่ง การผลิตยาสมุนไพรให้ได้มาตรฐาน สะดวกต่อการใช้มากขึ้น
การบรรจุภัณฑ์ทันสมัยสวยงาม นำใช้ แต่ทำให้การผลิตยามีต้นทุนในการผลิตสูงขึ้น

๒.๕ ภูมิปัญญาประยุกต์หรือภูมิปัญญาผสมผสาน

จากการวิจัยพบว่าหมอยาพื้นบ้านได้ใช้ภูมิปัญญาประยุกต์ หรือการนำภูมิปัญญาใหม่ของแพทย์แผนปัจจุบันมาผสมผสานกับศาสตร์หลายสาขามาใช้เป็นข้อมูลประกอบการรักษา ได้แก่

๒.๕.๑ การนำความรู้ใหม่มาใช้ในการดูแลรักษาสุขภาพคนป่วย เช่น

หมอทองสา เจริญตา ใช้หน้ากากอนามัยขณะที่สนทนาและซักถามอาการคนป่วย การใช้หน้ากากอนามัยเป็นการป้องกันเชื้อโรคของคนป่วยที่ติดต่อทางลมหายใจ ใช้สำลีชุบแอลกอฮอล์เช็ดบริเวณหัวเข่าเพื่อฆ่าเชื้อโรค ก่อนที่จะใช้เข็มใหม่เจาะเอาเลือดเสียออกจากคนป่วย เมื่อรักษาเสร็จแล้วหมอทองสา เจริญตา ใช้แอลกอฮอล์เช็ดแผลฆ่าเชื้อโรคอีกครั้ง ส่วนเข็มที่ใช้แล้วหมอทองสา เจริญตา ใส่ถุงแล้วเผาทำลาย เป็นต้น

๒.๕.๒ การนำความรู้ใหม่มาประยุกต์หรือนำมาผสมผสานกับความรู้เก่า ใช้ในการดูแลรักษาโรคมะเร็ง เช่น

๒.๕.๒.๑ การใช้ผลการวินิจฉัยโรคของแพทย์แผนปัจจุบันแล้วรักษาคนป่วยด้วยภูมิปัญญาสาขาต่างๆ ตัวอย่าง

พระปพนพัชร์ จิรธัมโม หมอพระพื้นบ้าน วัดคำประมง อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร ใช้ผลการวินิจฉัยโรคของแพทย์แผนปัจจุบันว่าคนป่วยเป็นโรคมะเร็งชนิดใด อาการของโรคอยู่ในระยะใด ใช้เป็นข้อมูลในการบำบัดและรักษาคนป่วยโรคมะเร็งตามแบบคำประมงโมเดลด้วยศาสตร์หลายสาขา ได้แก่

๑) ใช้สมุนไพรบำบัด

๒) ใช้สมาธิบำบัด

๓) ใช้ธรรมชาติบำบัด คือ การรักษาโรคแบบธรรมชาติ จากพฤติกรรมการใช้ชีวิตที่ไม่เหมาะสม

๔) การใช้ดนตรีบำบัด

๕) การใช้ศิลปะบำบัด

๖) การใช้หัวเราะบำบัด

๗) การออกกำลังกายบำบัด

๘) โภชนาการบำบัด

๙) การใช้โหราศาสตร์ เพื่อดูดวงชะตาของคนป่วย ฯลฯ

เมื่อรักษาจนคนป่วยอาการดีขึ้นแล้ว พระปพนพัชร์ จิรธัมโม จะแนะนำให้คนป่วยตรวจร่างกายกับแพทย์แผนปัจจุบัน (คนเดิม) อีกครั้ง เพื่อเป็นที่ยืนยันด้วยหลักฐานหรือผลการตรวจโรคของแพทย์แผนปัจจุบัน

การรักษาโรคมะเร็งของ พระปพนพัชร จิระธัมโม นี้มีหลักการในการรักษา คือ ไม่ปฏิเสธความรู้ของแพทย์แผนปัจจุบัน และใช้ความรู้ของแพทย์แผนใหม่เป็นการวินิจฉัยโรคและตรวจอาการคนป่วยโรคมะเร็ง จากนั้นใช้วิธีการรักษาโรคมะเร็งแบบคำประมงโมเดล ปัจจุบันได้รับการรับรองจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งในประเทศและนอกประเทศ เป็นต้น

๒.๕.๒.๒ การใช้สมุนไพรจากต่างประเทศมาใช้ในการวางยาหรือจัดยา รักษาคนป่วย ตัวอย่าง

หมอเคน ลาวงค์ (อ้างใน เพ็ญนภา ทรัพย์เจริญ. ๒๕๔๑) ใช้สมุนไพรจีนใช้รักษาโรคสมรรถภาพทางเพศเสื่อม ซึ่งมีตำรับยาดังนี้

ใช้ชอกหลง ซางเกีย แปะเจี้ยก เซ็กตี้ ซ่งย้ง เก้ากั อั้งเจ็ง โทวชี ปากี้ก ห่วยซ่ง โต้วตุง ซุนเกง หนักสิ่งละ ๓ สลึง ตงกุก หนัก ๓ สลึง ตังกุก หนัก ๔ สลึง ปักคี้คว้วด้วยน้ำผึ้ง ๕ สลึง ไ้อ้อ หนัก ๖ สลึง จ้อเบ็ก เกียพัวย สิ่งซัก เชียงจา ลิเอี้ยคัก หนักสิ่งละ ๒ สลึง ๑ เฟื่อง ห่อผ้าขาวดองสุราไว้ ๖๐ วัน (คนป่วยที่มีเนื้องอกและคนป่วยโรคมะเร็งห้ามรับประทานยา)

๓. การจัดการความรู้ให้เป็นระบบ (System knowledge management)

การจัดการความรู้มีปัญญาในการดูแลสุขภาพของชาวอีสานเป็นการรักษาแบบองค์รวมคือการดูแลรักษาโรคทั้งร่างกายและจิตใจ ด้วยวิธีการดังต่อไปนี้

๓.๑ การจัดการความรู้ศาสตร์ทางการแพทย์สาขาต่างๆ เพื่อดูแลรักษาคนป่วย

การจัดการความรู้มีปัญญาทางศาสตร์การแพทย์พื้นบ้านอีสานที่ปรากฏใน คัมภีร์ยาใบลานอีสาน สามารถจัดระบบได้จากการพิจารณาการตั้งชื่อยาโรค/อาการอย่างคร่าวๆ เทียบเคียงกับศาสตร์การแพทย์แผนไทยโบราณและศาสตร์การแพทย์แผนปัจจุบัน จะเห็นความสอดคล้องกัน ดังนี้

ตารางที่ ๖.๔ การตั้งชื่อยารักษาโรค/อาการ

ศาสตร์การแพทย์ พื้นบ้านอีสาน(ชื่อ โรค/อาการ)	ศาสตร์การแพทย์ แผนไทย	ศาสตร์การแพทย์ แผนปัจจุบัน	การดูแลรักษาโรค
		๑. สุนทรศาสตร์	๑. การดูแลสตรีตั้งครรภ์ จนถึงทารกแรกเกิด
		๒. กุมารเวชศาสตร์	วัยเด็ก และวัยรุ่น จนถึง ๑๔-๑๘ ปี โดยประมาณอายุ
		๓. อายุรกรรม ศาสตร์	ความผิดปกติของร่างกายที่ เกิดขึ้นกับอวัยวะ
๑. โรคอุตุคามข้าว ปวดข้าว(ปวดฟัน)		๔. ทันตกรรม	สุขภาพในช่องปาก เช่นโรค ฟัน โรคเหงือก
		๕. จักษุวิทยา	
		๖. เวชศาสตร์ฟื้นฟู	
		๗. โสตศอนาสิก วิทยา	
		๘. เวชปฏิบัติ ครอบครัว	
		๙. พยาธิวิทยา	
		๑๐. จิตเวชศาสตร์	

ที่มา : กฤษฎา ศรีธรรมมา และคณะ. ๒๕๖๑

๓.๒ การป้องกันหรือยาบำรุงกำลังให้แข็งแรง

จากการวิจัยพบว่าศาสตร์การแพทย์พื้นบ้านอีสานแสดงให้เห็นภูมิปัญญาในการป้องกันการเจ็บป่วยด้วยการบำรุงร่างกายให้แข็งแรง ดังปรากฏตำรับยาหลายขนานเป็นยาบำรุงร่างกาย เช่น ยาบำรุงธาตุ ยากินข้าวแซบ ยาอายุวัฒนะ ยาบำรุงครรภ์ เป็นต้น เมื่อนำตำรับยาเหล่านั้นมาพิจารณาอย่างถี่ถ้วนจะมีพืชผักผลไม้และสัตว์ที่ชาวอีสานใช้ประกอบเป็นอาหารในชีวิตประจำวันเป็นตัวยาตัวหนึ่งในการดูแลสุขภาพให้แข็งแรง เช่น

พืชสมุนไพรที่ใช้ประกอบเป็นอาหาร ได้แก่ ข้าว กระชายดำ กระเทียม พริกไทย

สัตว์สมุนไพรที่ใช้ประกอบเป็นอาหาร ได้แก่ ปลา กบ
แร่ธาตุสมุนไพรที่ใช้ประกอบเป็นอาหาร ได้แก่ ดอกเกลือ

๓.๓ การรักษาโรคทางกาย

จากการวิจัยพบว่าชาวอีสานมีวิธีการรักษาหลากหลายตามมูลเหตุของการเกิดโรค ได้แก่

๓.๓.๑ การใช้สมุนไพร

๓.๓.๒ การใช้สมุนไพรและคาถา

๓.๔ การรักษาโรคทางจิตประสาท

จากการวิจัยพบว่าสังคมชาวอีสานจากอดีตจนถึงปัจจุบันยังมีความเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ อำนาจในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของสิ่งที่คนมองไม่เห็น ที่ชาวอีสานส่วนหนึ่งเชื่อว่ามีอำนาจดลบันดาลขจัดพิบัติจากโรคร้ายและหายนะที่กำลังมาสู่ชุมชนของเขา ศาสตร์การแพทย์พื้นบ้านอีสานจึงได้บันทึกและถ่ายทอดวิธีการรักษารุ่นต่อรุ่น หมอยาพื้นบ้านอีสานจึงได้รับความเคารพและนับถือจากผู้คนในสังคมว่าเป็นผู้ที่ช่วยปัดเป่าและขจัดโรคร้ายนี้ได้

๓.๕ การฟื้นฟูสุขภาพ

จากการวิจัยพบว่าศาสตร์การแพทย์พื้นบ้านอีสานได้มีการรักษาและฟื้นฟูสุขภาพของคนป่วยด้วยวิธีการต่างๆ ทั้งเป็นความรู้ที่อยู่ในตำรา และความรู้จากประสบการณ์ของคนโบราณที่บอกเล่าและปฏิบัติสืบทอดกันมา ได้แก่

๓.๕.๑ การใช้สมุนไพรบำรุงธาตุ คนป่วยด้วยโรคเรื้อรังบางชนิดจะมีร่างกายอ่อนแอหมอยาพื้นบ้านอีสานในอดีตหลักการใช้สมุนไพรเพื่อฟื้นฟูสุขภาพคนป่วย ดังตัวอย่าง

ชื่อโรค หล่อยหรือต้อย (พ่หอมทองสา เจริญตา อ่างใน วิชัย โชควิวัฒน์ และสันติสุข โสภณสิริ. ๒๕๖๐ : ๒๕-๒๖) (ใช้ข้อมูลในบรรณานุกรม หนังสือชื่อหมอไทยดีเด่นแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๖๐ พ่หอมทองสา เจริญตา หมอยาชุมชนใหญ่ใจพระ แห่งบ้านห้วยคล้อ ตำบลผาน้ำย้อย อำเภอหนองพอก จังหวัดร้อยเอ็ด ดำเนินการผลิตโดยคณะกรรมการการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพ กองการแพทย์แผนไทย กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก มูลนิธิสุขภาพไทย)

อาการ คนป่วยจะอ่อนแรง ไม่มีกำลัง ถ้ายังสามารถขยับแขนขา ลุกนั่งเดินได้ แม้มไม่ปรกติ เรียกว่า อัมพฤกษ์ หากคนป่วยไม่มีกำลังช่วยเหลือตนเองไม่ได้ เรียกว่า อัมพาต มูลเหตุของโรค ตามแนวคิดของหมอยาพื้นบ้านว่าเกิดจากเหตุ ๒ ประการ ได้แก่

ประการแรก เกิดจากเลือดลมไม่ดี ไม่ไหลเวียนไปทั่วร่างกาย เทียบได้กับเส้นเลือดในสมองตีบหรือความดันสูง

ประการหลัง เกิดจากการผิดกรรม (สตรีหลังคลอดบุตรกินของแสลง) หรือผิดกระบวน (กินของผิดสำแดง) ชะล่า (ทำผิดต่อจารีตประเพณีหรือข้อห้ามต่างๆ รวมทั้งกินของต้องห้ามด้วย)

ยาที่ใช้รักษาโรคหล่อย มี ๔ ประเภท ได้แก่ ยาสมุนไพรสำหรับกิน ยาตั้งหรือยาประคบสมุนไพร ยาอบสมุนไพร และยาสมุนไพรใช้อาบ

การรักษาโรคห้อย มี ๓ กรณี ได้แก่
กรณีที่ผู้ป่วยห้อย พุดคุ้ยได้ หมอจะวางยาบำรุงเลือด และยาแก้
ห้อย

กรณีที่ผู้ป่วยห้อย พุดคุ้ยไม่ได้ ลิ่นระดัง คางแข็ง ขยับคางกรไกร
ไม่ได้ หมอจะวางยาเลือด ยาแก้ห้อย และยาแก้คางแข็ง

กรณีที่ผู้ป่วยสตรีหลังคลอดบุตร หมอจะวางยาตามกรณีที่ ๑ และ ๒
และจะวางยาแก้ผัดกระบวน (กินของผัด) เพิ่มเติมแล้วแต่อาการ

๓.๕.๒ การใช้การนวดด้วยน้ำมัน

๓.๕.๓ การออกกำลังกาย

๓.๕.๔ การเลือกรับประทานอาหาร

ชาวอีสานในอดีตจะมีปรัชญาในการกินว่า **กินข้าวเป็นหลัก กินผักเป็นยา
กินปลาเป็นอาหาร** (ประสาสน์ รัตนปัญญา และอัมพวัลย์ พรรณขรรค์ อ่างใน ชมรม
ภูมิปัญญาอีสานจังหวัดมหาสารคาม อีรชัย บุญมาธรรม. ๒๕๕๐ : ๘๓-๘๖)

นอกจากนี้ชาวอีสานได้สอนให้คนป่วยการเลือกรับประทานอาหารที่แสดงกับ
โรคของคนป่วยแต่ละชนิด ดังปรากฏในคัมภีร์ยาโบราณอีสานเสนอแนวคิดเรื่องการกินอาหาร
สำหรับผู้ป่วยให้ชะล่า (ข้อห้ามในการกินอาหาร) เช่น

คนป่วยโรคมะเร็งห้ามรับประทานอาหารดิบ เพราะอาหารดิบจะทำให้
โรคมะเร็งกำเริบ

คนป่วยโรคต่างๆ ไป ห้ามเสพเมถุน กามคุณในวันศีล วันเข้าพรรษา
วันออกพรรษา วันมหาสงกรานต์ และวันเกิดแห่งตน

**๓.๖ การปรับพฤติกรรมใช้ชีวิตตามธรรมชาติของการทำงานของอวัยวะที่สำคัญ
ของร่างกาย** (นาฬิกาชีวิต) ฯลฯ ได้แก่ ตั้งแต่เข้านมด (ประมาณ ๕.๓๐ นาฬิกา) ลูกขึ้นมา
ทำงาน ชาวอีสานในสมัยโบราณจะมีงานทำตั้งแต่เช้าจนเย็น ทำบุญตักบาตร กลางคืนเข้านอน
พักผ่อน ทำบุญทำทานตามประเพณี

พักอาศัยอยู่ในสุขภาพิบาลและสิ่งแวดล้อมอันเหมาะสม อาทิ จัดบ้านเรือนให้
สะอาด อยู่ในที่มีต้นไม้สร้างความร่มรื่นอากาศดี ออกกำลังกายสม่ำเสมอ (พรชัย ศรีสารคาม
อ่างใน ชมรมภูมิปัญญาอีสานจังหวัดมหาสารคาม. ๒๕๕๐ : ๔๗-๔๘)

๓.๗ เคล็ดวิชา

ศาสตร์ในการแพทย์พื้นบ้านอีสานมีเคล็ดวิชาที่หมอยาพื้นบ้านอีสานถ่ายทอด
ด้วยวาจา เชื่อว่าจะทำให้การรักษาคนป่วยได้ผลดี ซึ่งหมอยาพื้นบ้านอีสานแต่ละคนจะได้รับ
การบอกเล่าหรือการถ่ายทอดจากครูหมอยาพื้นบ้านอีสานรุ่นต่อรุ่น ดังตัวอย่าง

๓.๗.๑ ผู้เป็นหมอยาถอนพิษงูนั้น มีข้อห้าม ๕ ประการ (ตำรับยาหมอเข้ม
เวลารุช บ้านท่าโพธิ์ กิ่งอำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด อ่างใน สมบัติ ประภาวิชา และ
คณะ. ๒๕๔๖ : ๔๖) ได้แก่

ประการที่ ๑ ห้ามรับประทานเนื้องู และเนื้อปลาไหล
 ประการที่ ๒ งดอาหารแสลง ได้แก่ แกงฟัก และแกงหัวปลี
 ประการที่ ๓ ขณะที่รับประทานข้าวถ้าพบกากข้าวห้ามรับประทานต่อ
 ประการที่ ๔ ห้ามข้ามรอยงู
 ประการที่ ๕ ห้ามเรียกคำรักษา มีเฉพาะคำคาย (คำบูชาครู/ยกครู)
 ถ้าคนป่วยเป็นผู้ชาย เงินจำนวน ๖ บาท ถ้าคนป่วยเป็นผู้หญิง เงิน ๔ บาท
 ๓.๗.๒ กรณีการรักษาใช้หมากไม้ ห้ามให้น้ำเกลือเด็ดขาดอาจทำให้คนป่วย
 เสียชีวิตได้ เป็นต้น

มีข้อสังเกตว่าหมอยาพื้นบ้านอีสานที่มีชื่อเสียงในปัจจุบันล้วนมีอายุมากล้วนมี
 สุขภาพดี แข็งแรง ดังคำกล่าวของหมอบัวพันธ์ วมะพุทธา (๒๕๖๐ : สัมภาษณ์) ที่ว่า หมอยา
 พื้นบ้านอีสานต้องเป็นตัวอย่างในการดูแลสุขภาพของตนให้แข็งแรงอยู่เสมอจะเป็นตัวอย่าง
 ผู้คนจะได้ศรัทธา หากหมอยาพื้นบ้านคนใดป่วยกระเสาะกระแสะ สุขภาพไม่แข็งแรง ถึงจะมี
 โอสถดีเพียงใดชาวบ้านจะไม่ศรัทธา ดังนั้นหมอยาพื้นบ้านอีสานเมื่อได้ตัวยามาใหม่มักจะใช้
 ตัวเองทดลองยาก่อน (หมอสุพรรณ ปานเรียงแสน. ๒๕๖๐ : สัมภาษณ์) เมื่อเห็นว่าได้ผลดีจึง
 ใช้รักษาคนอื่น (อย่าใช้คนป่วยเป็นคนทดลองเด็ดขาดนอกจากได้รับอนุญาตจากคนป่วยและญาติ
 คนป่วยแล้วเท่านั้น) หมอยาพื้นบ้านที่เก่งชาวบ้านจะบอกกันต่อๆ กันไป โดยที่หมอยาพื้นบ้าน
 ไม่ต้องประชาสัมพันธ์มันบ่มบ่มแนวนว (ผิศจรรยาบรรณ)

อนึ่ง หมอยาพื้นบ้านอีสานนอกจากจะต้องมีความรู้ความสามารถที่เท่าทัน
 โรค/อาการของคนได้แล้ว สิ่งที่ขาดไม่ได้คือต้องเป็นผู้มีความละเอียดรอบคอบด้วย เพราะหาก
 พลาดพลั้งนั้นหมายถึงชีวิตของคนหนึ่งอาจเป็นอันตรายถึงชีวิตหรือพิการได้

พระอดุลย์ อัครธรรมโม (สีบสังข์) (๒๕๖๐ : สัมภาษณ์) ได้ตั้งข้อสังเกตว่า
 ตำรับยารักษาโรคในคัมภีร์ยาโบราณอีสานโรคหนึ่งๆ จะมีตำรับยาหลายขนาน หมอยาพื้นบ้าน
 อีสานควรเลือกใช้ใช้นานแรกก่อน (ยาอ่อน) เมื่อไม่ได้ผลจึงเลือกใช้ตำรับยาขนานอื่นๆ ตามมา
 เป็นลำดับ ซึ่งจะใช้พิจารณาจากอาการของคนป่วยแต่ละรายอาจจะตอบสนองยาไม่เหมือนกัน
 หมอยาพื้นบ้านอีสานจึงมีบทบาทเกี่ยวข้องกับชีวิตของคนในท้องถิ่นตั้งแต่เกิดจนตาย

**๓.๘ การจัดการความรู้ระบบการดูแลสุขภาพของชาวอีสานเรื่องมูลเหตุของ
 การเกิดโรคที่ปรากฏในคัมภีร์ยาโบราณอีสานสอดคล้องกับแนวคิดที่สำคัญได้ ดังนี้**

๓.๘.๑ การจัดการระบบความรู้ภูมิปัญญาชาวอีสานที่ปรากฏในคัมภีร์ยา
 โบราณอีสานตามแนวคิดทางพุทธศาสนา

จากการวิจัยพบว่าศาสตร์การแพทย์พื้นบ้านอีสานในสมัยโบราณ
 (คัมภีร์ยาโบราณอีสาน) ได้บันทึกชื่อยารักษาอาการ/โรคตามแนวคิดทางพุทธศาสนาที่ว่าด้วย
 ส่วนประกอบของมนุษย์ เป็น ๓ กลุ่ม ได้แก่

๓.๘.๑.๑ กลุ่มโรคที่เกิดจากความเสื่อมของร่างกาย ได้แก่ อาการ
 หูหนัก(หูตึง) ตาฝ้า ตาฟาง (มองเห็นไม่ชัด) ฯลฯ

๓.๘.๑.๒ กลุ่มโรคที่เกิดกับจิตและจิตวิญญาน ได้แก่ โรคผีเข้า(ผีกะหรือผีกะสือ ผีปอบ) โรคพรายกุม โรคไหลผีเสื่อ(ไหลตาย)

๓.๘.๑.๓ กลุ่มโรคที่เกิดจากกรรม ได้แก่

๑) โรคที่เกิดจากกรรมหรือพฤติกรรมในชาติปัจจุบัน

พุทธศาสนิกชนส่วนหนึ่งเชื่อว่า โรคต่างๆ ที่เกิดขึ้นเกิดขึ้นเกิดล้วนเกิดจากพฤติกรรมที่ตนได้กระทำไว้ในชาติปัจจุบันทั้งสิ้น เช่น การประพฤติดนผิตศีล ๕ บางข้อก่อให้เกิดผลกรรม/โรคต่อไปนี้

๑.๑) การกระทำผิดศีลข้อ ๑ จะก่อให้เกิดโรคอัมพาต

อายุสั้น

๑.๒) การกระทำผิดศีลข้อ ๓ จะก่อให้เกิดโรคอุปทม

(กามโรค) (คู่ครองจะหาความสุขไม่ได้ ไม่ซื่อสัตย์ต่อกัน)

๑.๓) การกระทำผิดศีลข้อ ๕ จะก่อให้เกิดโรค พิษสุรา

เรื้อรัง โรคตับ และโรคประสาท (วราคม แก้วพิบูล. ๒๕๖๐ : สัมภาษณ์)

๒) โรคที่เกิดจากกรรมเก่าหรือการกระทำบาปในอดีตชาติ

พุทธศาสนิกชนส่วนหนึ่งเชื่อว่าโรคที่เป็นโรคเรื้อรังรักษาให้หายยาก โรคอันตราย และโรคที่มีมาแต่กำเนิด โรคที่ไม่สามารถรักษาให้หายขาดได้ ล้วนเกิดจากการกระทำผิด (บาป) เมื่อครั้งอดีตชาติ ชาตินี้จึงต้องชดใช้กรรมให้แก่เจ้ากรรมนายเวร

๓.๘.๒ การจัดการระบบความรู้ภูมิปัญญาอีสานที่ปรากฏในคัมภีร์ยาโบราณอีสานตามแนวคิดของแพทย์แผนไทย ซึ่งแนวคิดนี้เชื่อว่าโรคที่เกิดกับมนุษย์นั้นล้วนเกิดจากธาตุในร่างกายไม่สมดุล แบ่งได้ ๕ กลุ่มโรค (คัมภีร์ธาตุ พระนารายณ์ฉบับโบราณ. ออนไลน์) ได้แก่

๓.๘.๒.๑ กลุ่มโรคและอาการระบบทางเดินอาหาร เช่น

แสบหมากโหก โรคกระเพาะ โรคกรดสีดวงทวาร

๓.๘.๒.๒ โรคและอาการที่เกี่ยวกับเส้นเอ็น และกล้ามเนื้อ เช่น

โรคปะดงหรือปานดง โรคด้อยหรือหล่อย (อาการกล้ามเนื้ออ่อนแรง /โรคอัมพฤกษ์ /โรคอัมพาต)

๓.๘.๒.๓ โรคและอาการของระบบทางเดินหายใจและโรคตา เช่น

โรคคะยือ (โรคหืดหอบ) โรคตาแดง โรคตาซ้อน โรคตาจัน โรคชันทมาลา (คออักเสบ มีเชื้อหนองในต่อมน้ำลาย รากฟันและรากฟันและกลางลำคอ และปากแห้ง)

๓.๘.๒.๔ โรคติดเชื้อ เช่น โรคงูสวัด ไข้หามกไม้ โรคอุปทม

(กามโรค สำหรับบุรุษ) หมาวัวกัด (โรคพิษสุนัขบ้า)

๓.๘.๒.๕ อาการไม่สบายอื่นๆ เช่น งูพิษกัด ตกต้นไม้ น้ำร้อนลวก

ไฟไหม้ เป็นต้น

๓.๙ การจัดการระบบความรู้ในการดูแลรักษาสุขภาพของชาวอีสานที่ปรากฏใน คัมภีร์ยาใบลานอีสานตามแนวคิดของศาสตร์การแพทย์แผนปัจจุบัน

ศาสตร์การแพทย์แผนปัจจุบันจัดระบบความรู้ในการดูแลรักษาสุขภาพ ออกเป็นกลุ่ม ๒ กลุ่มใหญ่ ๆ ตามอาการและมูลเหตุของโรค คือ โรคทางร่างกาย และโรคทางจิตประสาท

๓.๑๐ การดูแลรักษาสุขภาพ

คัมภีร์ยาใบลานอีสานได้บันทึกศาสตร์การแพทย์พื้นบ้านอีสาน ได้แก่

๓.๑๐.๑ การดูแลรักษาสุขภาพทางร่างกาย ได้มีตำรับยารักษาสุขภาพของ ชาวอีสานตั้งแต่ชีวิตปฏิสนธิในครรภ์มารดาจนถึงแก่ชรา การจำแนกการบำรุงรักษาสุขภาพ แบ่งเป็น ๔ ประเภท ได้แก่

๓.๑๐.๑.๑ การดูแลรักษาสุขภาพสตรีมีครรภ์และทารกแรกเกิด ได้แก่

- ๑) การบำรุงครรภ์ ป้องกันการแท้งบุตร
- ๒) การบำรุงดูแลรักษาสุขภาพมารดาหลังคลอดบุตร
- ๓) การบำรุงสุขภาพสตรีเมื่อแท้งบุตร

๓.๑๐.๑.๒ การบำรุงดูแลสุขภาพเด็กทารกจนถึงวัยรุ่น เช่น โรคกำเริบ โรคพยาธิ โรคซาง เป็นต้น

๓.๑๐.๑.๓ การบำรุงดูแลรักษาอาการ/อวัยวะที่ผิดปกติ ได้แก่ โรคฟัน (ปวดแสบ / อุดค้ำ / อุดค้ำ / อุดค้ำ) โรคตา (ตาจ้ำจืด / ตาแดง / ตาส่อน / ตาแมว) หัวใจ (ไหลมีเชื้อ / ไหลตาย) โรคตับ โรคสาละบาด โรคคันทมาลา โรคมะเอ็ง ฯลฯ

๓.๑๐.๑.๔ การบำบัดรักษาและฟื้นฟูสุขภาพร่างกายด้วยการนวด ในอดีตชาวอีสานมีการนวด ๒ แบบ ได้แก่ การนวดร่างกายด้วยการใช้น้ำมันช่วย (นวดเฉพาะ ส่วน) การนวดทั้งตัวด้วยมือและเท้าแบบชาวบ้าน การรักษาด้วยการนวดนี้จะใช้ประกอบ การรักษาอาการปวดเมื่อยเล็กน้อย หรือใช้ฟื้นฟูโรคคอตีบหรือห้อย (อาการกล้ามเนื้ออ่อนแรง / โรคอัมพฤกษ์/โรคอัมพาต)

๓.๑๐.๑.๕ ใช้โภชนาการบำบัด คือ การใช้อาหารในการบำรุงรักษา สุขภาพ ได้แก่

๑) การบำรุงร่างกายให้แข็งแรงหรือบำรุงธาตุให้เป็นปกติ ชาวอีสานจะเลือกรับประทานอาหารที่มีประโยชน์

- ๒) งดรับประทานอาหารแสลงโรค (ชะง่า)

๓.๑๐.๒ การรักษาอาการหรือโรคที่ชาวบ้านอีสานส่วนหนึ่งเชื่อว่าถูกพลัง อำนาจเหนือธรรมชาติเป็นผู้กระทำ ได้แก่

๓.๑๐.๒.๑ โรคที่ถูกผีร้าย ได้แก่ โรคกระโดด (ผีหนังเป็นตุ่ม คัน เปื่อย กลิ่นเหม็นกระจายไปทั่วตัว ชาวบ้านเชื่อว่าผีจอมปลวกกระทำ (อุษา กลิ่นหอม. ๒๕๕๒ : ๓๘) โรคกำเริบ (เด็กร้องไห้ไม่หยุด ตัวจะมีจ้ำสีเขียว บางรายอาจมีไข้ร่วมด้วย

ไม่ทราบสาเหตุแน่ชัด ชาวบ้านเชื่อว่าผีเชื่อหรือผีบรรพบุรุษตามมารบวงเด็ก) โรคไหลผีเชื่อ (นอนหลับลึกแล้วหยุดหัวใจ มักเป็นกับบุรุษ ชาวบ้านเชื่อว่าเกิดจากผีแม่หม้ายกระทำ) ฯลฯ

วิธีการรักษาของชาวบ้าน

ในกรณีที่ชาวไทยอีสานมีความเชื่อทั้งเรื่องผีไสยศาสตร์ และความเชื่อเรื่องจิตประสาทจะใช้หลักการวินิจฉัยอาการของคนป่วย ดังตาราง (หมอศิริศักดิ์ แก้วพิกุล, หมอเคน พรหมราช. ๒๕๖๐ : สัมภาษณ์ ; นายแพทย์พงษ์พิสุทธิ์ พูนสวัสดิ์พงศ์. ๒๕๖๑ : สัมภาษณ์) ดังนี้

ตารางที่ ๖.๕ การเทียบเคียงลักษณะอาการของคนป่วยทางจิตประสาท (Mental disorder) กับอาการที่ถูกไสยศาสตร์ และผีกระทำ

ที่	ลักษณะอาการของคนป่วยที่ถูกผีกระทำ/ไสยศาสตร์	ลักษณะอาการของคนป่วยทางจิตประสาทหรืออื่นๆ	ชื่อโรค
๑	มักจะเกิดกับผู้ชายหรือผู้ทำงานหนัก/ง่วงนอน/นอนหลับลึก (หลับสนิท) แล้วหยุดหายใจและเสียชีวิต (เชื่อว่าผีแม่หม้ายกระทำ)	แพทย์แผนปัจจุบันเรียกว่า ภาวะหัวใจล้มเหลวเฉียบพลัน คือภาวะร่างกายขาดธาตุโพแทสเซียม ทำให้กล้ามเนื้อหัวใจขาดเลือดไปหล่อเลี้ยง ส่งผลให้หัวใจเต้นแรงขึ้นและเสียชีวิต	โรคไหลตายหรือโรคไหลผีเชื่อ
๒	ปวดท้องอย่างฉับพลันและรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ อาเจียนออกมาจะมีเส้นผม หนึ่งวุ้นหนึ่งควายอยู่ในท้อง ในบางรายมีขี้มูกอยู่ในท้อง เช่น มีด ตะปู เข็ม (เชื่อว่าถูกไสยศาสตร์กระทำ)	วิตกกังวลและมีอาการปวดเมื่อยหรือเหนื่อยง่าย/เมื่อยล้าเรื้อรัง	โรคเพื่อนเฮ็ดเพื่อนลงหนังขาด
๓	ควบคุมอารมณ์ตนเองไม่ได้/มักจะหุแว่วประสาทหลอน กระสับกระส่าย โวยวายว่ามีผู้ปองร้าย หวาดกลัวไม่ทราบสาเหตุ(เชื่อว่าถูกไสยศาสตร์)		โรคจ้าวหนู(ว้าวหนู) คุหาเงี่ยน
๔	ก๊ิบ (พูดไม่ได้)/จดจำญาติไม่ได้/จดจำเรื่องราวที่ผ่านมาไม่ได้/กลืนตัวเหมือนสาบเหมือนกลืนซากศพ (เชื่อว่าผีปอบ/ผีกระสือ เข้าสิงร่าง)	ปอบเข้าสิง คนไข้จะไม่รู้สึกรู้ตัวและเชื่อว่าตัวเองมีพลังอำนาจ ทางจิตเวช เชื่อว่าอาจเป็นอาการสับสน (Delirium) หรือโรคจิต (Schizophrenia) โรคบุคลิกภาพซ้อน (Multiple personalities disorder)	โรคก๊ิบ (อาการผีปอบเข้าสิงร่าง)

ที่	ลักษณะอาการของคนป่วยที่ถูกผี กระทำ/ไสยศาสตร์	ลักษณะอาการของคนป่วยทางจิต ประสาทหรืออื่นๆ	ชื่อโรค
๕	เด็กทารกที่ร้องไห้ทั้งวันเป็นเวลา ๑๐๐ วัน ไม่หยุด (เชื่อว่าผีบรรพบุรุษมารบกวน)	ทางจิตเวชเชื่อว่าเป็นอาการของโรค ตามความเชื่อของท้องถิ่น (Culture belief syndrome)	กำเริบหรือ กำเริบ
๖	มีรอยดำ รอยขีด ปรากฏที่ผิวหนัง เป็นแห่งๆ (เชื่อว่าถูกผีพรายทำ)		พรายกุม
๗	คนป่วยจะเห็นหรือรู้สึกว่ามีแมลง/ แมงไต่ตามร่างกาย จึงพยายามหา และหยิบจับออกมาต่างๆ ที่ไม่มี	หูแว่วประสาทหลอน ทางจิตเวช เรียกว่าอาการหลอน (Hallucination)	โรคคบหา หยิบเหม็น

ที่มา : กฤษฎา ศรีธรรมา และคณะ. ๒๕๖๑

อนึ่งมีข้อสังเกตว่า ตำรายาโบราณของอีสาน ไม่ได้แบ่งกลุ่มโรค
อย่างเป็นระบบ แต่มีโรคต่างๆ ที่มักจะเกิดกับบุคคลในชุมชนสมัยโบราณเกิดขึ้น ดังนั้นคัมภีร์
ยาโบราณจึงเป็นเพียงการบันทึกตำรายา ป้องกันการลืมนของหมอพื้นบ้านอีสาน หากโรคใด
ไม่เคยรักษา ก็จะไม่บันทึกไว้ในตำราเล่มดังกล่าว และการรักษาโรคชนิดเดียวกันมีสูตรยา
หลายขนาน ซึ่งล้วนแต่ใช้สมุนไพรแตกต่างกัน ทั้งนี้คัมภีร์ยาโบราณอีสานไม่ได้ระบุเรื่องรสนยา
แต่หมอชาวบ้านรุ่นอาวุโสจะมีความรู้เรื่องรสนยาของสมุนไพรแต่ละชนิดเป็นอย่างดี รสนยาของ
สมุนไพรจะเป็นประโยชน์สำหรับหมอพื้นบ้านอีสาน เพื่อใช้ในการปรุงยาหรือวางยาสำหรับ
คนไข้ให้เหมาะสม

จากการวิจัยและการสัมภาษณ์หมอพื้นบ้านที่มีประสบการณ์
การรักษาสุขภาพของผู้ป่วยที่ถูกผีหรือไสยศาสตร์กระทำ และสัมภาษณ์แพทย์แผนปัจจุบัน
แผนกจิตเวชเพิ่มเติมว่าอาการของคนป่วยทางจิตประสาท (Mental disorder) นี้มีความเหมือน
หรือความแตกต่างกันอย่างไร ซึ่งหมอพื้นบ้านอีสานใช้ เคล็ดลับในการจำแนกอาการคนที่ถูก
ผีเข้าและอาการของคนที่เป็โรคจิตประสาทด้วยวิธีต่างๆ ดังนี้

๑. สังเกตอาการของคนป่วย กล่าวคือ คนที่ถูกผีเข้าจะแสดง
อาการหวาดกลัวหมอ คนป่วยบางรายจะแสดงความก้าวร้าว ต่ำ ถ่มน้ำลายใส่หมอ

๒. สังเกตด้วยการใช้ ญาณ ส่องดู

หมอพื้นบ้านอีสานบางคนเท่านั้นที่จะรักษาโรคเช่นนี้ได้ แต่
หมอพื้นบ้านอีสานคนที่เก่ง (เคล็ดวิชา) สามารถรักษาได้ทั้งโรคทางกายและอาการทาง
จิตประสาทหรือโรคที่ถูกผีกระทำหรือไสยศาสตร์กระทำ ซึ่งเป็นความรู้ในระดับลึกเป็นเรื่อง
ที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น ควรค่าต่อการศึกษาต่อไป

อนึ่ง ปัจจุบันยังมีโรคหรืออาการบางชนิดที่แพทย์แผนปัจจุบันหรือ
หมอพื้นบ้านไม่สามารถหาสาเหตุที่แน่ชัดได้ อาทิ โรคไหลตาย ซึ่งชาวอีสานส่วนหนึ่งเชื่อว่า
มูลเหตุเกิดจากการที่ผีแม่หม้ายมาเอาชีวิตของผู้ชายไปเป็นสามีของตน ส่วนแพทย์แผนปัจจุบัน

ยังหามูลเหตุที่แน่ชัดไม่ได้ ซึ่งนายแพทย์สมศักดิ์ โสเลขา อธิบดีตนายกแพทยสภา (ไทยรัฐออนไลน์ : ออนไลน์) ให้ความรู้ว่าโรคไหลตายอาจจะเกิดจากสาเหตุ ๓ ประการ ได้แก่ การขาดสารอาหาร การดื่มน้ำน้อย การติดเชื้อไวรัสจากการรับประทานอาหาร

มีข้อสังเกตว่า โรคไหลตายนี้ทางการแพทย์แผนปัจจุบันได้อธิบายว่า โรคไหลตายเกิดขึ้นได้กับบุคคลทั่วไปซึ่งมักจะเป็นวัยทำงาน ไม่ชอบดื่มน้ำก่อนนอน เพราะกลัวจะตื่นมาปัสสาวะกลางดึก จึงทำให้มีโรคประจำตัว เช่น โรคหัวใจและไขมันในเส้นเลือด เสี่ยงต่อการเกิดเลือดหนืดข้นไปอุดตันหัวใจ เพราะเมื่อร่างกายไม่ได้น้ำในปริมาณเพียงพอ เลือดจะหนืดข้น ทำให้เลือดไปอุดตันหัวใจ ส่งผลให้คนเสียชีวิตได้ (ไทยรัฐออนไลน์.www.thairath.co.th/)

คำตอบที่ได้จากแพทย์ปัจจุบันยังไม่เพียงพอต่อความสงสัยของชาวบ้าน ดังนั้นชาวบ้านที่ยังเชื่อเรื่องผีแม่หม้ายอยู่ว่า ผู้ชายที่เสียชีวิตเหล่านี้ถูกผีแม่หม้ายมาเอาชีวิตไป เพื่อป้องกันไม่ให้ผีแม่หม้ายมาทำร้ายคนหรือพอใจ ไม่มาคร่าชีวิตครอบครัวของตน ชาวบ้านมีวิธีป้องกันต่างๆ กันออกไป ดังนี้

วิธีป้องกันโรคไหลตายตามวิถีคิดและวิถีปฏิบัติชาวอีสานในชนบท

๑. ให้ผู้ชายนุ่งเสื้อผ้าของผู้หญิงในเวลาอน ทาเล็บมือและเล็บเท้าด้วย เพื่อให้ผีแม่หม้ายมองเห็นคิดว่าบ้านนี้มีแต่ผู้หญิงจึงไม่ได้คร่าชีวิตผู้ชายไปเป็นสามี

๒. ใช้ปลัดขิก (อวัยวะเพศชายมักทำด้วยไม้) ขนาดใหญ่บ้างเล็กบ้าง ห้อยไว้ที่หน้าบ้าน เวลากลางคืนผีแม่หม้ายออกหาสามี เห็นปลัดขิกอันใหญ่น้อยเกิดความพอใจมากจึงนำเอาปลัดขิกไปด้วยและไม่มาคร่าชีวิตสมาชิกคนในครอบครัวของตน



ภาพที่ ๖.๖ ปลัดขิกแขวนไว้ที่หน้าบ้านหรือทางเข้าหมู่บ้านป้องกันผีแม่หม้ายที่คิดจะเอาชีวิตของคนในครอบครัวและในชุมชน

ที่มา : กฤษฎา ศรีธรรมมา และคณะ. ๒๕๖๑

ความเชื่อเรื่องผีแม่หม้ายนี้ขยายวงกว้างออกไปสังคมชนบทบางหมู่บ้านแทบทุกหมู่บ้านจะทำเป็นหุ่นผู้ชายมีลึงค์ (ปลัดขิก) ขนาดใหญ่ไว้หน้าบ้าน และทางเข้าหมู่บ้าน การกระทำเช่นนี้ชาวบ้านเชื่อว่าผีแม่หม้ายจะพึงพอใจและไม่มีผู้ชายในหมู่บ้านไหลตายอีก

ส่วนหมอยาพื้นบ้านอีสานหรือแพทย์แผนปัจจุบันหาสาเหตุของคนตายที่แน่ชัดไม่ได้ จึงสันนิษฐานว่าอาจเกิดมูลเหตุ ๓ ประการ ได้แก่

ประการที่ ๑ เกิดจากระบบหายใจล้มเหลวฉับพลัน หายใจไม่ออก ทำให้เสียชีวิต (มักจะเป็นเฉพาะเพศชาย) อาการมักจะกำเริบช่วงเวลานอนหลับสนิทและหยุดหายใจ (บัวพันธ์ วมะพุทธา. ๒๕๖๐ : สัมภาษณ์)

ประการที่ ๒ ชาวพุทธศาสนิกชนบางคนเชื่อว่า เกิดจากบุญกรรมที่ผู้ตายได้สะสมหรือได้กระทำไว้ทั้งอดีตชาติและปัจจุบันหมดลงเพียงเท่านี้

วิธีป้องกันของชาวบ้านที่ไม่ต้องให้สมาชิกในครอบครัวหรือคนในชุมชนเสียชีวิตเช่นนี้อีกจึงรวมตัวกันทำบุญบ้านหรือทำบุญคุ้มร่วมกันเพื่อให้สะสมบุญกุศล เมื่อได้ทำบุญแล้วก็สบายใจ ชาวบ้านเชื่อกันว่าการกระทำเช่นนี้อย่างสม่ำเสมอจะช่วยต่ออายุของทุกคนได้

ประการสุดท้าย ชาวอีสานส่วนหนึ่งเชื่อว่าผู้ป่วยที่มีอาการไม่ปรกติ อาจจะเป็นโรคทางจิตประสาท (Mental disorder) ซึ่งอาการผู้ป่วยทางจิตประสาทนี้มักจะปัจจัยหรือสาเหตุ (สมาคมสายใยครอบครัว. ๒๕๖๐ : ออนไลน์) ดังนี้

๑) ความผิดปกติในการหลังสารเคมีในสมอง เมื่อคนป่วยมีสารประสาทมากเกินไปหรือน้อยเกินไปก็จะมีผลกระทบต่อเซลล์ประสาทในสมอง ทำให้การสื่อสารข้อมูลต่างๆ ถูกรบกวน ซึ่งมีผลทำให้เกิดปัญหาด้านจิตใจ อารมณ์ และร่างกาย

๒) สมองถูกทำลายและเซลล์สมองเสื่อมถอย เกิดจากผู้ป่วยได้รับบาดเจ็บที่สมอง สมองได้รับการกระทบกระเทือน มีเนื้องอกในสมอง (Brain tumor) และการติดเชื้อในสมอง (Brain infection) สามารถทำให้เกิดโรคจิตเวชได้ การกลายพันธุ์ของเซลล์สมองในคนชราสามารถทำการงานของสมองเสื่อมถอย ทำให้ป่วยเป็นโรคอัลไซเมอร์ได้

๓) ความผิดปกติในการหลังฮอร์โมน สตรีบางคนจะมีอาการซึมเศร้าหลังการคลอดหรือก่อนมีประจำเดือน เนื่องจากช่วงนี้ร่างกายจะหลังฮอร์โมนจะผิดปกติ ฮอร์โมนบางประเภทมีผลต่อความสมดุลทางอารมณ์

๔) ความเครียดและความวิตกกังวลมักจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่จะเร่งให้เกิดอาการจิตเวช คนที่ไม่ยืดหยุ่นหรือเรียกร้องความสนใจจากตนเองสูง (Self demanding) มักจะทำให้ตนเองมีความกดดันที่ไม่จำเป็น นอกจากนี้ความกดดันที่เกิดจากเหตุการณ์สำคัญในชีวิต เช่น การสูญเสียญาติ การว่างงาน ความแตกร้างในชีวิตสมรส การเจ็บป่วยเรื้อรัง และการเป็นหนี้ก็อาจเป็นตัวเร่งให้เกิดความเครียดและความวิตกกังวลได้

แพทย์แผนปัจจุบันรักษาคนป่วยโรคจิตประสาทด้วยการใช้ยาบำบัดด้านโรคจิต ได้แก่ ยาต้านเศร้า และยาควบคุมอารมณ์ ส่วนหมอยาพื้นบ้านอีสานใช้สมุนไพรคาถา และพิธีกรรมในการรักษา

๓.๑๐.๒.๒ โรคที่ถูกไสยศาสตร์กระทำ ได้แก่ โรคจัญญูหูหนวกเยียน (หูแว่วประสาทหลอน) จอดบังพัน (เรียกวินญาณออกจากร่างแล้วฆ่า) เพื่อนเฮ็ดเพื่อนลงในหนึ่งขาด (ปวดท้องฉับพลัน ในกระเพาะอาหารจะมีตะปู มีด กรรไกร หรือของมีคมใน

กระเพาะอาหาร)

๓.๑๐.๓ โรคที่เกิดจากจิตประสาท ได้แก่ หยิบเม้น (อาการที่เห็นว่ามีแมงหรือแมลงไต่ตามร่างกายหยิบออกเพียงใดก็ไม่หมดทั้งๆ ที่ไม่มี) โรคครุหนิง (กระเพาะอาหารมีหนังสัตว์ใหญ่ หรือของมีคม คนป่วยอาจจะกินเข้าไปแบบไม่รู้ตัวหรือรู้ตัว โรคนี้ทางการแพทย์แผนปัจจุบันจัดอยู่ในกลุ่มโรคจิตประสาท แพทย์พื้นบ้านจัดอยู่โรคถูกไสยศาสตร์)

แพทย์แผนปัจจุบันรักษาคนป่วยโรคจิตประสาทด้วยการใช้ยาบำบัดด้านโรคจิต ได้แก่ ยาต้านเศร้า และยาควบคุมอารมณ์ ส่วนหมอยาพื้นบ้านอีสานใช้สมุนไพรคาถา และพิธีกรรมในการรักษา

๓.๑๑ ชาวอีสานในปัจจุบันจะใช้วิธีการรักษาโรคแบบผสมผสาน (องค์รวม) โดยญาติจะวินิจฉัยกันเบื้องต้นก่อนว่าคนป่วยมีอาการผิดปกติอย่างไร แล้วจึงไปขอรับการรักษากับหมอที่มีความถนัดแต่ละวิธี เช่น โรคนุสวัดต้องไปหาหมอเป่า โรคปวดเมื่อยตามร่างกายต้องไปหาหมอนวด เป็นต้น ชาวอีสานเห็นว่าหมอคนใดรักษาโรคใดหายบ้างก็จะใช้บริการของหมอพื้นบ้าน และแพทย์แผนปัจจุบันซึ่งมีอยู่หลากหลายเป็นทางเลือกแก่ตนและครอบครัว

การใช้ศาสตร์การรักษาทุกสาขานี้เป็นวัฒนธรรมการรักษาสุภาพของชาวอีสานในปัจจุบัน

การจัดการความรู้ภูมิปัญญาในการดูแลรักษาสุขภาพของชาวอีสานเปรียบเสมือนศูนย์รวมแพทย์หรือศูนย์รวมหมอ ใช้ศาสตร์ทุกสาขามาช่วยดูแลรักษาสุขภาพหรือชีวิต ที่คิดว่าจะเป็นประโยชน์ต่อคนป่วยทางร่างกาย จิตและจิตวิญญาณเพื่อให้คนป่วยหายหรือบำบัดอาการเจ็บปวดจากโรคที่เป็นอยู่ของคนป่วยให้มีกำลังใจที่เข้มแข็ง พร้อมทั้งจะต่อสู้กับโรคร้ายที่เป็นอยู่ ดังตัวอย่าง

การรักษาโรค มะเร็งหรือมะเร็ง (เชษฐา จักรไชย และคณะ. ๒๕๖๑)

มูลเหตุของโรค ตามแนวคิดของศาสตร์พื้นบ้านอีสานโบราณ โรคมะเร็งเป็นโรคเรื้อรังทุกชนิดต่อมา มีอาการลุกลามและแพร่กระจายไปตามส่วนต่างๆ ของร่างกาย โรคมะเร็ง มี ๓๑ ชนิดย่อย เรียกชื่อตามโรคเดิมที่เป็นอยู่ เช่น มะเร็งกระดูก มะเร็งไฟ มะเร็งมดลูก มะเร็งเลือด เป็นต้น

มูลเหตุของโรค ตามแนวคิดของศาสตร์การแพทย์แผนปัจจุบัน โรคมะเร็งเป็นเนื้องอกชนิดร้าย เกิดขึ้นเพราะเซลล์แบ่งตัวอย่างรวดเร็ว ควบคุมไม่ได้แล้วแทรกไปตามเนื้อเยื่อข้างเคียงและสามารถหลุดจากแหล่งเดิมไปแบ่งตัวเพิ่มจำนวนที่บริเวณอื่นๆ ได้ รักษาไม่ค่อยหาย เช่น มะเร็งกระดูก มะเร็งมดลูก มะเร็งเลือด เป็นต้น

อาการของโรค ปวดบริเวณที่เกิดโรคและบริเวณที่โรคลุกลามไปยังส่วนต่างๆ ของร่างกาย (ปวดคิง ฮ้าย)

วิธีการรักษา การรักษาโรคมะเร็งที่ปรากฏในคัมภีร์ยาโบราณ ได้แก่ การใช้สมุนไพรบำบัด โภชนาการบำบัด คาถาและพิธีกรรมบำบัด

การรักษาโรคมะเร็งตามศาสตร์การแพทย์แผนปัจจุบัน ได้แก่ การฉายแสง การให้เคมี ฯลฯ

วิธีการรักษาโรคมะเร็งของหมอพื้นบ้านอีสานปัจจุบัน มีวิธีการรักษาโรคมะเร็งเหมือนและแตกต่างกัน ดังตัวอย่าง

การรักษาโรคมะเร็งของพระพนพัชร์ จิรธัมโม หมอพระพื้นบ้าน เจ้าอาวาสวัดคำปะมง คลินิกแพทย์แผนไทย ณ อโรคยาศาล อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร (คลินิกคำประมงโมเดล) ได้แก่

๑) ใช้สมุนไพรบำบัด ตามศาสตร์การแพทย์พื้นบ้านใช้สมุนไพรรักษาสุขภาพ ๓ ลักษณะ ได้แก่

๑.๑) การใช้สมุนไพรล้างพิษ

๑.๒) การใช้สมุนไพรบำรุงร่างกายให้แข็งแรง

๑.๓) การใช้สมุนไพรรักษาโรคเฉพาะ

เคล็ดวิชา พระพนพัชร์ จิรธัมโม หมอพระพื้นบ้าน เจ้าอาวาสวัดคำปะมง คลินิกแพทย์แผนไทย ณ อโรคยาศาล อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร จัดยาเหมาะสมกับคนป่วยแต่ละคน (คนป่วยแต่ละคนเป็นมะเร็งต่างชนิดกัน ระยะอาการ สุขภาพของคนป่วยแข็งแรงต่างกัน) ดังนั้นท่านจะใช้การดูฤกษ์ยามของคนป่วยแต่ละคนก่อนการรักษาว่า สภาพสุขภาพของคนป่วยแข็งแรงพอหรือมีสภาพพร้อมที่จะรักษาหรือไม่ ถ้ายังไม่พร้อมจะจัดยาบำรุงธาตุหรือบำรุงร่างกายให้แข็งแรงก่อน คนป่วยบางคนไม่เข้าใจหรือทำใจไม่ได้ก็กลับไปก็มี

๒) ใช้สมาธิบำบัด รักษาอารมณ์ไม่เครียด ไม่ต้องวิตกกังวล ปล่อยวาง (โสดาย)

๓) ใช้โภชนาการบำบัด เลือกรับประทานอาหารที่มีประโยชน์ หลีกเลียงอาหารแสลงโรค

๔) ใช้ธรรมชาติบำบัด

๕) ใช้การออกกำลังกายบำบัด ฯลฯ

๓.๑๑.๑ ใช้ศาสนาบำบัดและพิธีกรรมบำบัด ได้แก่ การใช้สมาธิบำบัด การปฏิบัติธรรมบำบัดหรือการรักษาศีล ๕ ให้บริสุทธิ์ จะช่วยรักษาสุขภาพจิตและจิตวิญญาณ

๓.๑๑.๒ ใช้การหัวเราะบำบัด ใช้ดนตรีบำบัด ใช้ศิลปะบำบัด ใช้รักษาอารมณ์ไม่ให้เครียด ความวิตกกังวลและความเครียดเป็นอาหารอย่างดีสำหรับโรคมะเร็ง

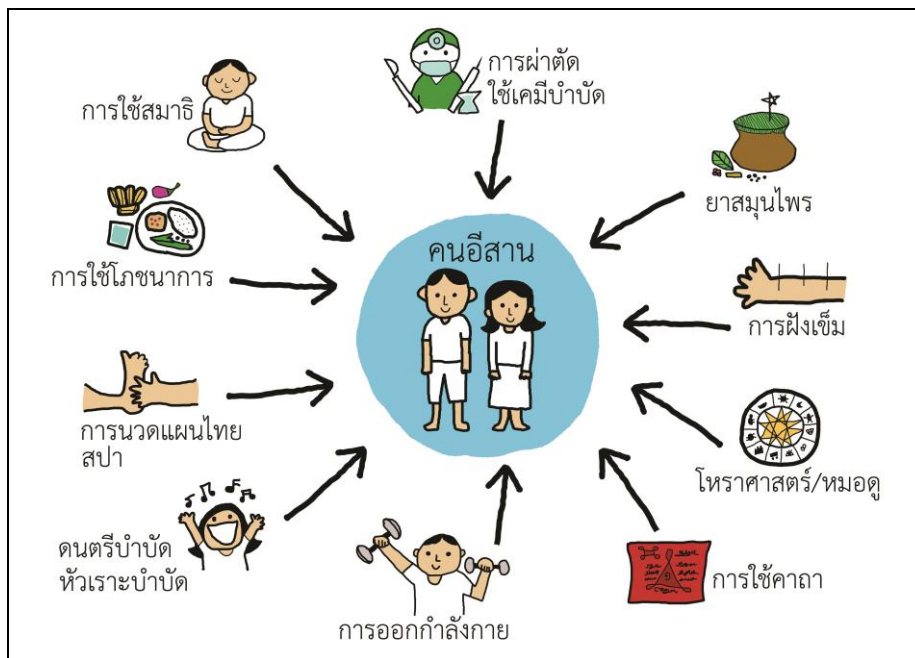
๓.๑๑.๓ ใช้การออกกำลังกายบำบัด เพื่อฟื้นฟูสุขภาพให้แข็งแรงตามสภาพของร่างกายที่แต่ละบุคคล

ข้อพึงระวัง ญาติหรือเพื่อนต้องเป็นกำลังใจให้แก่คนป่วย หากคนป่วยจิตตกจะทำให้คนป่วยมีอาการหนักขึ้น บางรายพอรู้ว่าเป็นโรคมะเร็งชนิดใด อาการอยู่ในระยะใด เพียงเวลาข้ามคืนก็เสียชีวิตแล้ว อนึ่ง คนป่วยบางรายหมอยาพื้นบ้านอีสานใช้โหราศาสตร์ช่วยดูดวงชะตาของคนป่วยประกอบการรักษา ใช้การสวดวิญช่วยคนป่วยเรื้อรัง ฯลฯ

มีข้อสังเกตว่า ปัจจุบันหมอยาพื้นบ้านอีสานหลายคนมีความสามารถในการดูแลรักษาสุขภาพทางร่างกายและทางจิตใจร่วมด้วย กล่าวคือ ใช้สมุนไพรในการรักษาสุขภาพทางกาย ใช้คาถาและพิธีกรรมในการบำบัดหรือเสริมสร้างกำลังใจให้แก่คนป่วยเพื่อจะได้มีพลังใจ

ที่จะต่อสู้กับโรคร้ายที่ตนเองประสบอยู่

กำลังใจของคนป่วยเป็นสิ่งที่สำคัญมาก หากกำลังใจของคนป่วยดีการรักษาโรคทางกายก็จะรักษาได้ง่ายขึ้น หากคนป่วยรายใดเกิดอาการ Shock จิตตก ซ้ำวันเสียชีวิตเลยก็มี ดังนั้นญาติมิตรจะต้องไม่พูดหรือบอกข่าวร้ายหรือใช้วาจาทำร้ายผู้ป่วยทั้งเจตนาและไม่เจตนา (พระปพนพัชร จิรธัมโม. ๒๕๖๑ : ออนไลน์)



ภาพที่ ๖.๗ วัฒนธรรมการรักษาอาการหรือโรคที่ชาวอีสานใช้อยู่ในปัจจุบัน
ที่มา : กฤษฎา ศรีธรรมมา และคณะ. ๒๕๖๑

๔. การประมวลและการกลั่นกรองความรู้ (Processing knowledge)

จากการวิจัยพบว่า ศาสตร์ในการดูแลรักษาคนป่วยทั้งทางร่างกายและจิตประสาทนั้นมีจำนวนมาก หมอยาพื้นบ้านอีสานรุ่นปัจจุบัน นอกจากจะมีความรู้ความสามารถในการรักษาคนป่วยให้หายป่วยและฟื้นฟูสุขภาพคนป่วยให้แข็งแรงแล้ว หมอยาพื้นบ้านอีสานปัจจุบันต้องประมวลและกลั่นกรองความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพของตน ได้แก่

๔.๑ การสังเคราะห์ความรู้เรื่องโรคทางร่างกายที่ชาวอีสานเป็นกันมาก ในคัมภีร์ยาใบลานอีสาน เช่น

๔.๑.๑ การรักษาโรคทางร่างกาย ได้แก่

๔.๑.๑.๑ กลุ่มโรคนี้่ว โรคนี้่ว รักษาด้วยการต้มยาสมุนไพรทาน

๔.๑.๑.๒ กลุ่มโรคพยาธิ โรคพยาธิใบไม้ในตับ โรคตับ โรคมะเร็งตับ

โรคมะเร็งในท่อน้ำดี รักษาด้วยการต้มยาสมุนไพรทาน

๔.๑.๒ โรคทางจิตประสาทหรือโรคที่เชื่อว่าถูกผีกระทำ ไสยศาสตร์กระทำ

ในกรณีที่คนในชุมชนเสียชีวิตติดต่อกันไม่ทราบสาเหตุ ชาวอีสาน
ส่วนหนึ่งมีความเชื่อเรื่องผีร้ายและพลังอำนาจมนตรา สามารถมาทำร้ายคนได้ ได้แก่ ผีปอบเข้า
สิงร่างคน ผีปอบเชื้อ (ผีบรรพบุรุษ) ผีแม่่ม่าย (เชื่อว่าผีจะมาเอาชีวิตผู้ชายไปเป็นสามี) รักษา
ด้วยพิธีกรรมทางความเชื่อตามแต่ละวิถีและวิถีปฏิบัติของชุมชน

๔.๒ การสังเคราะห์ความรู้โรคใหม่ๆที่เกิดขึ้นในสังคม เช่น

๔.๒.๑ โรคหรืออาการที่เกิดจากพฤติกรรมผิดปกติ เช่น โรคอ้วน โรคอยาก
ผอม อาการปวดหัว (ไมเกรน) โคโยใหม่ใหญ่ยาว (อยากมีอวัยวะเพศชายที่มีขนาดใหญ่และยาว)
 เป็นต้น

๔.๒.๒ โรคติดต่อที่มากับสัตว์ เช่น ไข้หวัดนก โรคฉี่หนู

๔.๒.๓ โรคอื่นๆ เช่น โรคเอดส์ (โรคภูมิคุ้มกันบกพร่อง ; AIDS) โรคซาร์
(โรคทางเดินหายใจเฉียบพลัน ; SARS) โรคอีโบล่า (โรคไข้เลือดออกอีโบล่า ; Ebola)

๔.๓ ประมวลความรู้ในวิชาชีพการแพทย์แผนไทยเพื่อใช้สอบรับใบอนุญาต
ประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทยและแผนไทยประยุกต์ ได้แก่

๔.๓.๑ ความรู้หรือแนวข้อสอบใบผู้ประกอบวิชาชีพวิชาเวชกรรมไทย

๔.๓.๒ ความรู้หรือแนวข้อสอบใบผู้ประกอบวิชาชีพผดุงครรภ์ไทย

๔.๓.๓ ความรู้หรือแนวข้อสอบใบผู้ประกอบวิชาชีพเภสัชกรรมไทย

๔.๓.๔ ความรู้หรือแนวข้อสอบใบประกอบวิชาชีพนวดไทย

๔.๔ ศึกษากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับแพทย์แผนไทยหรือแพทย์พื้นบ้าน ได้แก่

๔.๔.๑ พ.ร.บ. วิชาชีพการแพทย์แผนไทย พ.ศ. ๒๕๕๖

๔.๔.๒ พ.ร.บ. การประกอบวิชาชีพโรคศิลปะ พ.ศ. ๒๕๕๖

๔.๔.๓ พ.ร.บ. คุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย

๔.๔.๔ ข้อบังคับสภาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. ๒๕๕๗

๔.๔.๕ พระราชบัญญัติยา พ.ศ.๒๕๑๐

๔.๔.๖ ประกาศกระทรวงสาธารณสุข เรื่อง ยาสามัญประจำบ้านแผนโบราณ
พ.ศ. ๒๕๕๖

๔.๔.๗ พ.ร.บ.ป่าสงวนและคุ้มครองป่าแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๗ มาตรา ๑๔-๒๐
มีหลักสำคัญที่ส่งผลกระทบในการเก็บสมุนไพรในป่าสงวน (สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้
กรมป่าไม้. ออนไลน์) ดังนี้

๑) การกระทำต่อต้นไม้ ดิน หิน กรวด ทราย แร่และน้ำมัน พืช
สัตว์ต่างๆ หรือซากสัตว์ ซึ่งอยู่ในป่าสงวนนั้น

๒) เก็บหาของป่า ได้แก่ การเก็บไม้พิน ซากสัตว์ น้ำผึ้ง มูลค้างคาว
 ฯลฯ เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากเจ้าพนักงาน

๔.๔.๘ กฎหมายป่าไม้และกฎหมายอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า
(ณรงค์ ใจหาญ. ออนไลน์)

๔.๕ จริยธรรมของหมอยาพื้นบ้านในการรักษาโรคด้วยสมุนไพร ได้แก่

๔.๕.๑ จรรยาบรรณของหมอยาพื้นบ้านอีสาน

๔.๕.๒ จริยธรรมของหมอยาพื้นบ้านอีสาน

หมอยาพื้นบ้านอีสานนำเอาหลักพุทธจริยธรรมที่สอดคล้องกับการรักษาโรค (พระครูสุวรรณธรรมทิน (ธมมทินโน). ๒๕๕๕ : บทคัดย่อ) ได้แก่

๔.๕.๒.๑ อกุศลมูล ๓

๔.๕.๒.๒ พรหมวิหาร ๔

๔.๕.๒.๓ อิทธิบาท ๔

นำเอาหลักพุทธธรรมทั้ง ๓ ข้อ มาประยุกต์กับคุณสมบัติผู้พยาบาลไข้ ใช้ในการแก้ปัญหาด้านการรักษาโรคและการดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้อง ผลจากการที่ดำเนินตามหลักจริยธรรม ทำให้หมอยาพื้นบ้านเป็นที่ยอมรับของคนทั้งหลาย เกิดประโยชน์ทั้งต่อตัวเองและผู้อื่น จริยธรรมจะเป็นเกาะป้องกันอันตรายแก่ผู้ประพฤติปฏิบัติตาม ไม่ให้ประพฤติดิจจรยาบรรณวิชาชีพ และยังรักษาวัฒนธรรมด้านจริยธรรมของหมอยาพื้นบ้านไม่ให้เสื่อมถอย (พระครูสุวรรณธรรมทิน (ธมมทินโน). ๒๕๕๕ : บทคัดย่อ)

๕. การเข้าถึงความรู้ (Knowledge access)

จากการวิจัยพบว่า ชาวอีสานมีการเข้าถึงความรู้ในการดูแลรักษาสุขภาพของตนได้ดังนี้

๕.๑ การเข้าถึงความรู้ในอดีต

ในอดีตหมอยาพื้นบ้านอีสานเข้าถึงแหล่งความรู้ในการดูแลรักษาสุขภาพของผู้นิยมชมชื่นหรือท้องถิ่น ได้แก่

๕.๑.๑ ครูหมอยาพื้นบ้านอีสาน เพื่อนร่วมวิชาชีพศึกษาจาก ญาติผู้ป่วยและผู้ป่วยจำนวนมากที่หมอยารักษา พระภิกษุผู้เชี่ยวชาญในการรักษาสุขภาพ

๕.๑.๒ ศึกษาจากตำราต่างๆ ได้แก่ ตำรายาในพระไตรปิฎก ตำรายาพื้นบ้านอีสาน ตำรายาจากแพทย์แผนโบราณ ตำรายาของแพทย์แผนปัจจุบัน ตำราโหราศาสตร์ ฯลฯ

๕.๒ การเข้าถึงความรู้ในปัจจุบัน

การเข้าถึงความรู้ในปัจจุบันทำได้ง่ายกว่าอดีต เนื่องจากระบบการสื่อสารในปัจจุบันมีความทันสมัยกว่าอดีต หมอยาพื้นบ้านอีสานนิยมเข้าถึงความรู้จากแหล่งต่างๆ ได้แก่

๕.๒.๑ การสนทนากับผู้รู้ ปัจจุบันหมอยาพื้นบ้านมักจะเก่งเชี่ยวชาญในการรักษาโรคเฉพาะทาง เช่น หมอกระดูก หมอเป่า หมอนวด หมอพระ และหมอผี เป็นต้น

๕.๒.๒ การสืบค้นในระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ (IT) การสืบค้นจากระบบ IT นี้หมอยาพื้นบ้านจะต้องมีทักษะในการใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย ซึ่งความรู้จากแหล่งข้อมูลชนิดนี้หมอยาพื้นบ้านรุ่นอาวุโสไม่นิยม เนื่องจากไม่ถนัดในการใช้ทักษะในการสืบค้นด้านนี้

๕.๒.๓ การศึกษาความรู้จาก Web board

๕.๒.๔ การศึกษาความรู้จากรายการสุขภาพทางวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ที่มีบุคลากรทางการแพทย์เป็นผู้ให้ความรู้

๕.๒.๕ การศึกษาจากตำรายาต่างๆ

๕.๒.๖ เทคโนโลยีสมัยใหม่ หมอยาพื้นบ้านอีสานสมัยใหม่บางคนใช้ หูฟัง ในการตรวจวัดการทำงานของหัวใจและหมอยาพื้นบ้านใช้ผลการวินิจฉัยโรคของแพทย์ปัจจุบัน ประกอบการรักษาของผู้ป่วย เป็นต้น

๖. การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ (Knowledge sharing)

สังคมไทยในอดีตการประกอบอาชีพหมอยาพื้นบ้านมีบทบาทมากต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนมาก โดยเฉพาะสังคมในชนบทที่ห่างไกลทุรกันดารในภาคอีสาน หมอยาพื้นบ้านเป็นพึ่งในการดูแลสุขภาพของชาวบ้าน การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ในอดีตได้จากการสนทนาหรือจากการพูดคุยกันแบบไม่เป็นทางการ หรือคัดลอกตำราจากครูหมอยาพื้นบ้านอีกที หากมีปัญหาลูกศิษย์สามารถสอบถามครูหมอยาพื้นบ้านได้ ซึ่งครูหมอยาพื้นบ้านส่วนใหญ่มักจะเป็นบิดา ผู้เรียนมักจะเป็นบุตรหลานหรือเครือญาติเท่านั้น (อุษา กลิ่นหอม. ๒๕๔๑)

ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นหมอยาพื้นบ้านได้ลดบทบาทลงไปและถูกกดทางอ้อมโดยทางราชการ มีพระราชบัญญัติควบคุมการประกอบโรคศิลปะ ส่งผลต่อการแบ่งปันและแลกเปลี่ยนเรียนรู้การดูแลสุขภาพของประชาชนในด้านต่างๆ หดชะงักไป ด้วยมีปัญหาด้านต่างๆ (www.honestdocs) ได้แก่

๖.๑ ปัญหาการสอบขอรับใบอนุญาตการประกอบโรคศิลปะ หมอยาพื้นบ้านอีสานหลายคนที่เก่งๆ บางคนไม่สามารถสอบวัดความรู้ความเข้าใจในศาสตร์การแพทย์แผนไทยได้ ต่างก็เลิกอาชีพและเผาตำราแพทย์ของตนทิ้งไปเป็นอันมาก ความรู้ที่เหลืออยู่ในปัจจุบันจึงเหลือเพียงคำบอกเล่าของหมอพื้นบ้านอีสานที่พอจดจำได้และบอกเล่าต่อๆ กันมา

๖.๒ ปัญหาองค์ความรู้ที่มีอยู่ในตำราแพทย์พื้นบ้านอีสานขาดความชัดเจน และขาดการรวบรวมความรู้อย่างเป็นระบบ เช่น

๖.๒.๑ การบันทึกตำรับยาในคัมภีร์ยาโบราณอีสานส่วนใหญ่จะใช้อักษรตัวธรรมไทยอีสานหรืออักษรไทยน้อย ซึ่งใช้คำศัพท์เป็นภาษาไทยถิ่นอีสานโบราณยากต่อคนรุ่นใหม่จะเข้าใจได้ง่าย

๖.๒.๒ ตำรับยาบางขนานไม่บอกมูลเหตุของโรคหรือบอกอาการของโรคอย่างชัดเจน

๖.๒.๓ ตำรับยาบางขนานไม่บอกปริมาณยาสมุนไพรที่ใช้ ซึ่งหมอยาพื้นบ้านต้องกะเอาเอง

๖.๒.๔ ชื่อโรคและชื่อสมุนไพรในตำราแพทย์แผนไทยกับตำรายาพื้นบ้านอีสานมีชื่อเรียกต่างกัน (ปัญหาเรื่องนี้ส่งผลต่อการสอบขอรับใบอนุญาตการประกอบโรคศิลปะ)

๖.๓ ปัญหาการทำยาที่มีคุณภาพ

๖.๔ ปัญหาวัตถุดิบขาดแคลน การดูแลรักษาสุขภาพทางร่างกายของหมอยาพื้นบ้านอีสานส่วนใหญ่จะใช้สมุนไพรที่ได้จากป่าธรรมชาติ โดยไม่ได้ปลูกทดแทน ป่าจึงถูกทำลายลงไปเป็นจำนวนมาก ปัจจุบันเหลือพื้นที่ป่าเพียงร้อยละ ๒๖ พื้นที่ๆ เป็นยาน้ำมัน จะหายาก สมุนไพรในป่าธรรมชาติหรือป่าสงวนเสี่ยงต่อการสูญหายและสูญพันธุ์ไปในที่สุด

๖.๕ ปัญหาเรื่องสถานบริการด้านการแพทย์แผนไทยที่มีคุณภาพมีจำนวนน้อย

๖.๖ ปัญหาสถานบริการของรัฐยังให้ความสนใจไม่มากพอ

๖.๗ ปัญหาด้านวัฒนธรรม หมายถึง ปัญหาจริยธรรมสำหรับหมอยาพื้นบ้านเกิดจากภาวะเศรษฐกิจ ความเห็นแก่ตัว มีความโลภเห็นแก่ได้ หมอบางคนอยากเป็นหมอเพราะรายได้ดี แต่ขาดการเรียนรู้ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ประพฤติผิดศีล ขาดจิตสำนึก ความเป็นหมอ (พระครูสุวรรณธรรมทิน (ธมมทินโน). ๒๕๕๕ : บทคัดย่อ)

สังคมชาวอีสานในอดีตเป็นสังคมที่เอื้ออาทร หมอยาพื้นบ้านอีสานเหมือนหมอประจำชุมชน หากเจ็บไข้ได้ป่วยอาการไม่หนักมากก็จะใช้สมุนไพรใกล้ตัวในการรักษาตัวเอง และครอบครัวได้ การรักษาตนเองเช่นนี้หากได้ผลดีก็จะบอกต่อๆ กันไป หากคนป่วยมีอาการหนักจึงไปพบหมอยาพื้นบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชน ซึ่งหมอยาพื้นบ้านอีสานจะใช้เงินจำนวนเล็กน้อยเป็นค่าบูชาครู หากรักษาไม่หายก็จะไม่คิดค่ายาหรือค่ารักษา

ชาวอีสานในปัจจุบันนิยมไปรับบริการทางการแพทย์แผนปัจจุบันมากขึ้น เนื่องจากแพทย์แผนปัจจุบันรักษาโรคต่างๆ ได้ผลเชิงประจักษ์ด้วยเครื่องมือทางการแพทย์ที่ทันสมัย และรัฐบาลมีนโยบายให้ประชาชนได้เข้าถึงการรักษาสุขภาพที่ทันสมัยอย่างเท่าเทียมกัน (๓๐ บาทรักษาทุกโรค) หากคนป่วยคนใดมีอาการหนักหมอแผนปัจจุบันไม่รับรักษา คนป่วยจึงจะไปหาหมอยาพื้นบ้านที่เป็นที่พึ่งสุดท้าย ซึ่งหมอยาพื้นบ้านที่เก่งๆ ที่เหลืออยู่ล้วนชรภาพมากแล้ว และลูกหลานของหมอยาพื้นบ้านส่วนใหญ่ก็ไม่ได้สืบทอดภูมิปัญญาทางการแพทย์พื้นบ้านเหล่านั้นไว้เลย

ปัญหาเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อหมอยาพื้นบ้านอีสาน และส่งผลกระทบต่อสังคมไทยโดยรวม จึงเป็นเรื่องยากลำบากในการฟื้นฟูการแพทย์แผนไทยหรือการแพทย์พื้นบ้านอีสานในยุคปัจจุบัน

หากสังคมไทยจะฟื้นฟูภูมิปัญญาในการรักษาสุขภาพของผู้คนในชุมชนด้วยการจัดระบบการเรียนการสอนกันอย่างจริงจังด้วยการพัฒนาหมอยาพื้นบ้านอีสาน ผู้เป็นทรัพยากรบุคคลอันมีค่าของสังคมได้พัฒนาศักยภาพในการดูแลรักษาสุขภาพอนามัยของประชาชนในท้องถิ่นได้ในระดับหนึ่ง ขณะเดียวกันรัฐบาลต้องคัดเลือกเยาวชนในชุมชนเข้าศึกษาต่อวิชาการแพทย์แผนไทยและแพทย์พื้นบ้าน เพื่อสืบทอดองค์ความรู้เหล่านี้ไม่ให้สูญหายไปพร้อมกับตัวหมอยาพื้นบ้าน

๗. การเรียนรู้ (Learning)

หมอยาพื้นบ้านมีการเรียนรู้ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ได้แก่

๗.๑ เรียนรู้ภาคทฤษฎี

ความรู้ภาคทฤษฎีมีความจำเป็นมากที่หมอยาพื้นบ้านต้องรู้เป็นความรู้ขั้นพื้นฐาน เช่น การเรียนรู้เรื่องร่างกายของมนุษย์ วิธีการรักษาโรค/อาการของโรคบางชนิด การใช้สมุนไพรบางชนิด กฎหมายที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

การเรียนรู้ภาคทฤษฎีนี้ผู้ศึกษาเรียนรู้ได้จากตำรายาในอดีตที่บรรพบุรุษได้บันทึกไว้ แต่ความรู้ไม่ละเอียดนัก จำเป็นที่หมอยาพื้นบ้านจะต้องรู้โดยเฉพาะเรื่องความรู้เรื่องโรคใหม่ที่คนในชุมชน และสังคมไทยเป็นกันมาก การศึกษาหาความรู้ของหมอยาพื้นบ้านต้องเรียนรู้แบบไม่รู้จบ เรียนรู้จากข้อมูลที่ไม่ชัดเจน การเรียนรู้ตลอดชีวิต

๗.๒ เรียนรู้ภาคปฏิบัติ

การเรียนรู้ภาคปฏิบัตินี้มีความสำคัญมาก เนื่องจากการเรียนรู้เรื่องการรักษาโรคเกี่ยวพันไปยังชีวิตคน

ในอดีตหมอยาพื้นบ้านจะเรียนรู้วิชาหมอกับบิดา ลุง ปู่ ของตน ผู้เรียนก็คือลูกหลานของมอยา ดังนั้นการเรียนรู้เรื่องการดูแลรักษาคนป่วยจึงได้เห็นและปฏิบัติตามที่หมอครูบอก สงสัยก็สอบถามพูดคุยกันได้ตลอดเวลา เมื่อมีคนป่วยมารักษาผู้เรียนก็ได้เป็นผู้ช่วยหมอ จึงมักไม่มีข้อสงสัย การเรียนรู้ในอดีตจึงเป็นการเรียนรู้ภายในครอบครัวหรือเครือข่าย

๗.๓ เรียนรู้ภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ

หมอยาพื้นบ้านต้องพัฒนาตนด้วย เรียนรู้ ฝึกประสบการณ์ จนเกิดความเชี่ยวชาญในการดูแลรักษาสุขภาพใช้ทั้งภูมิปัญญาเก่า ภูมิปัญญาใหม่ และภูมิปัญญาในการประยุกต์ผสมผสานก่อให้เกิดความรู้ในระดับต่างๆ ดังนี้

๗.๓.๑ ความรู้ระดับลุ่มลึก

หมอยาพื้นบ้านอีสานส่วนใหญ่จะมีตัวยาในแต่ละขนานแตกต่างกัน ซึ่งจะจัดยาเป็นชุดตามลักษณะอาการที่แสดงออกของคนป่วย ชุดหนึ่งๆ จะประกอบด้วยสมุนไพรหลายชนิด มีทั้งสมุนไพรที่พืช สัตว์ และธาตุดังนั้นหมอยาพื้นบ้านจะต้องมีความรู้ระดับลุ่มลึก ได้แก่

๗.๓.๑.๑ รู้ว่าพืชสมุนไพรตัวใดเป็นยาหลักและตัวยาใดเป็นตัวยาประกอบหรือตัวยาเสริม

สมุนไพรแต่ละชนิดล้วนมีสรรพคุณเป็นยาทั้งสิ้น ทั้งนี้หมอยาพื้นบ้านต้องมีความรู้ในระดับลุ่มลึกกว่าจะใช้ส่วนใดของพืชและสัตว์สมุนไพร เพื่อเสริมสรรพคุณของยาแต่ละขนาน ความรู้เรื่องนี้เป็นทั้งความรู้ในตำราและเป็นความสามารถเฉพาะบุคคล (Explicit and tacit knowledge)

ตัวอย่าง

ชื่อโรค ไข้หวัด ไข้หวัด ไข้หวัด ไข้หวัด ไข้หวัด ไข้หวัด ไข้หวัด ไข้หวัด ไข้หวัด ไข้หวัด
(หมอเคน ลาวงศ์ อ่างใน เสาวภา พรสิริพงษ์, พรทิพย์ อุศุภรัตน์ และเพ็ญญา ทรัพย์เจริญ.
๒๕๔๑ : ๖๑-๖๒)

โรคนี้นี้มักจะเกิดกับเด็กอายุ ๑-๑๒ ปี ไม่ติดต่อเหมือนไข้หวัด เด็กอีสานในอดีตจะเป็นโรคนี้นี้กันมาก

อาการของโรค เด็กก่อนเข้าอนจะร้องไห้ ตื่นเต้นไม่กินนม เป็นไข้เซื่องซึม บางทีเจ็บคอยากกิน นมก็กินไม่ได้ หิวก็กินไม่ได้ จะอาเจียน ตาแดง มีน้ำตา ตามตัวจะมีตุ่มเล็กๆ ฝังอยู่

สาเหตุของโรค เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของอากาศ

การรักษา ให้กินยาฝน

ตัวยา มี ๓๓ ชนิด ประกอบด้วย

๑) ตัวยาหลัก มี ๙ ชนิด ใช้ชนิดละ ๑ ส่วน ได้แก่

- ๑.๑) รากเล็บแมวตัวผู้
- ๑.๒) รากสมัด
- ๑.๓) รากทรายเดน (ชายเดน)
- ๑.๔) รากเฟือง (เฟือง)
- ๑.๕) ถ้วยหรือก้นถ้วย
- ๑.๖) รากสังข์
- ๑.๗) รากส่องฟ้า
- ๑.๘) เปลือกท่อน
- ๑.๙) หนามजूดอกแดง

๒) ตัวยาประกอบ มี ๒๔ ชนิด ใช้ในปริมาณ ๑ ส่วน ได้แก่

- ๒.๑) จันทน์แดง
- ๒.๒) จันทน์หอม
- ๒.๓) แก้วนางนี้
- ๒.๔) อีตูตัน
- ๒.๕) ชิงไค่ตัน
- ๒.๖) หนาวเดือนห้า
- ๒.๗) รากหมากแตก
- ๒.๘) เห็ดตาล
- ๒.๙) เห็ดพิมาน
- ๒.๑๐) กฤษณาตัน
- ๒.๑๑) จวงหอม
- ๒.๑๒) อ้อยสามสวน

- ๒.๑๓) พังคีน้อย
- ๒.๑๔) ตากวง
- ๒.๑๕) ตาไก่
- ๒.๑๖) รากขี้หนู
- ๒.๑๗) รากผักหวานบ้าน
- ๒.๑๘) รากก้านตง
- ๒.๑๙) ขึ้นกอินทรี
- ๒.๒๐) นมผา
- ๒.๒๑) งาหรือแห้วช้าง
- ๒.๒๒) โกงฐหัวบัว
- ๒.๒๓) รากเป้งาแดง

๒.๒๔) หอยทะเล อย่างละ ๑ ส่วน

นำยาทั้งหมดมาฝนกับน้ำ ไม่เกิน ๓ ครั้ง ถ้าเกินกว่านี้ยาจะมีรสขม กินยาก่อนหรือหลังอาหารก็ได้ กินได้มากถึงหายเร็ว

ยากลุ่มนี้ใช้ทั้งพืชและสัตว์สมุนไพรจำนวนมาก ๓๓ ชนิด การที่จะเก็บยาให้ได้ตามตำรากำหนดต้องใช้เวลาสะสมนาน หากตัวยาตัวใดตัวหนึ่งหาไม่ได้อาจจะใช้สมุนไพรตัวอื่นทดแทนกันได้ (กรณีนี้ น่าจะศึกษาวิจัยต่อยอดเรื่องพืชสมุนไพรที่ใช้ทดแทนกันได้ เพราะระบบนิเวศน์ของภาคอีสานเปลี่ยนไป ป่าถูกบุกรุกและถูกทำลาย ความอุดมสมบูรณ์ของป่าลดน้อยลง ส่งผลกระทบกับสมุนไพร ทำให้สมุนไพรบางชนิดสูญหายไปจากท้องถิ่น)

หมอทองสา เจริญตา (๒๕๖๐ : สัมภาษณ์) กล่าวว่า หากสมุนไพรที่หามาได้ไม่ครบตามตำรับยาที่กำหนดไว้ หากจะใช้เฉพาะในส่วนที่หาได้ในท้องถิ่นหมอยาจะรู้สึกว่าเป็น **ไม่แจบใจ (ไม่สนิทใจ)** คิดว่ายาชุดนี้จะมีฤทธิ์น้อยลง การรักษาก็จะไม่ดีเท่ากับใช้ยาครบตามสูตร แต่ถ้าเรามีความมุ่งมั่นที่จะรักษาคนไข้ด้วยเจตนาบริสุทธิ์สักวันหนึ่งหมอยาพื้นบ้านจะพบตัวยาเองเหมือนมีเทวดาตกลงบันดาลให้เป็นไป นับว่าเป็นเรื่องอัศจรรย์ใจยิ่งนักหรือจะถือว่าเป็นเหตุบังเอิญก็ได้

๗.๓.๑.๒ รู้จักวิถีคัดกรองสมุนไพรเพื่อวางยา

หมอยาพื้นบ้านอีสานทุกคนล้วนตระหนักรู้ว่า สมุนไพรมีประโยชน์มาก แต่ถ้าใช้ไม่เป็นหรือใช้ไม่ถูกต้องตามขั้นตอนสมุนไพรก็จะมีโทษมหันต์ กล่าวคือสมุนไพรบางชนิดมีประโยชน์แต่เป็นสมุนไพรที่มีพิษ การวางยาสมุนไพรแต่ละชนิดนี้ต้องใช้ให้พอเหมาะ (ยามันส์กันดี) กับตัวยาตัวอื่นๆ อันจะช่วยเสริมฤทธิ์ยาดีขึ้น

มีข้อสังเกตว่า ความรู้เรื่องการคัดกรองสมุนไพรเพื่อใช้ในการรักษาอาการ/ชนิดของโรคนั้นถึงแม้คนป่วยๆ ด้วยโรคเดียวกันแต่สภาพร่างกายแตกต่างกัน การจัดวางยาสมุนไพรต่างกันออกไป การคัดกรองสมุนไพรต้องใช้อย่างรอบคอบ องค์ความรู้เหล่านี้ต้องมีขั้นตอน และรายละเอียดปลีกย่อยลงไปอีก

ความรู้ในการคัดกรองสมุนไพรที่ปรากฏในตำรับยาในแต่ละขนานและเป็นความรู้ในตำราและเกิดจากประสบการณ์ของหมอยาพื้นบ้านแต่ละบุคคลซึ่งมักจะบอกกล่าวกันต่อๆ ไป อาทิ การคัดกรองสัตว์สมุนไพรเพื่อใช้ประกอบเป็นยา ในคัมภีร์ยาโบราณอีสานระบุชื่อสัตว์หรืออวัยวะของสัตว์เพื่อประกอบเข้ากับตัวยา เพื่อใช้ในการรักษาอาการ/โรคที่รวบรวมได้ มีสัตว์วัตถุจำนวนมาก

สัตว์สมุนไพรที่ใช้ในการรักษาอาการ/โรค แบ่งเป็น ๒ ลักษณะ ได้แก่ ใช้สัตว์ทั้งตัวเป็นยารักษาโรคและใช้ส่วนหนึ่งส่วนใดของสัตว์เป็นยารักษาโรค เช่น มดแดง (ใช้ทั้งตัวและรัง) รักษาโรคตาบอดกับแก่ (ตุ๊กแก) ใช้รักษาโรคชาง กูดจี้ ใช้รักษาแก่ใช้ขึ้น เป็นต้น

ตัวอย่าง

ตำรับยา ใช้รักษาโรคกิบ

อาการ ขากรรไกรแข็ง (ขากรรไกรค้าง) อ้าปากกว้างไม่ได้ พุดไม้ได้หรือพุดไม้ขัด

วิธีปรุงยา ตากแห้ง เผาไฟ ฝนยา และแช่เหล้า (ยาดอง)

วิธีใช้ยา ใช้กิน

ตัวยา มี ๓ ขนาน ได้แก่

ขนานที่ ๑ ให้เอากูดจี้ขี้ตากแดดให้แห้ง นำมาเผาไฟแล้วบดเสร็จแล้วห่อฝ้านำมาแช่เหล้าขาวกิน

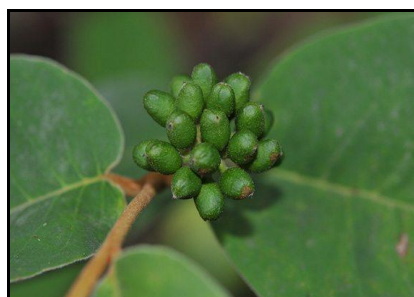
ขนานที่ ๒ ภาค ๑ ให้เอานอแรด งาช้าง จันแดง กูดจี้ และตีนตั่งน้อย (ต้นนมวัว) ฝนกิน

ขนานที่ ๓ ภาค ๑ ให้เอากะดุกของนกแร้ง กระดุกกา นอแรด งาช้าง และเปลือกอ้อยสามสวน ฝนกินดี (สุภณ สมจิตศรีปัญญา และภวนารถ มาตรบูรณ. ปรีวารต. คัมภีร์ยาโบราณฉบับพระชิน ฐิติธัมโม บ้านวังบัว, หน้า ๒๒ อ้างใน กฤษฎา ศรีธรรมมา, พิษณุ เข้มพิลา และศรีรินทร์ ทองธรรมชาติ. ๒๕๕๐ : ๙๕)



ภาพที่ ๖.๘ กูดจี้

ที่มา : <https://www.gotoknow.org/posts/539114>



ภาพที่ ๖.๙ ตีนตั่งน้อย

ที่มา : <https://medthai.com>

ปัจจุบัน หมอทองสา เจริญตา (๒๕๖๐ : สัมภาษณ์) ใช้กระดูกสัตว์ดองรวมกัน จำนวน ๕๐ ชนิด เช่น กระดูกแข็ง (นกแร้ง) กระดูกเข้ (จระเข้) กระดูกควาย กระดูกอูฐ เป็นต้น ใช้รักษาโรค/อาการของโรคต่างๆ



ภาพที่ ๖.๑๐ หมอทองสา เจริญตา ใช้น้ำมันจากกระดูกสัตว์รักษาอาการชา/ปวดหัวเข่าและอาการชาหลังเท้าของคนไข้

ที่มา : กฤษฎา ศรีธรรมา และคณะ. ๒๕๖๑

ตัวอย่าง

ชื่อยา รักษาโรคเหน็บ(นิ้วที่มีก้อนขนาดใหญ่)

อาการของโรค โรคนี้ในกระเพาะปัสสาวะ ปัสสาวะติดขัด ปวด น้ำปัสสาวะมีตะกอน มีเลือดปน ในบางรายนิ้วจะเป็นเม็ดขาวขุ่น เกิดได้ทั้งเพศชายหรือหญิง

ตัวยา ประกอบด้วย

- ๑) ต่างไม้สำโรง
- ๒) ต่างดินประสีขาว
- ๓) ต่างไม้สะแก
- ๔) ต่างกล้วยตีบ
- ๕) ต่างผักหม
- ๖) ต่างหินส้ม
- ๗) ปูนผง
- ๘) ต่างหญ้าโคยง (หญ้าพันงูขาว)

ใช้ยาข้างต้นในปริมาณเท่าๆ กัน

อุปกรณ์ ใช้ผ้าขาวห่อสมุนไพร

วิธีปรุงยาและการใช้ยา

ยาเหน็บ ให้เอาต่างไม้สำโรง ต่างดินประสีขาว ต่างไม้สะแก ต่างกล้วยตีบ ต่างผักหม ต่างหินส้ม ปูนผง ต่างหญ้าโคยง (หญ้าพันงูขาว) ในปริมาณเท่าๆ กัน ใช้ผ้าขาวห่อสมุนไพรแช่น้ำกินดี (ตำรับยาฉบับพระชิน จูติธัมโม บ้านวังบัว, ลานที่ ๔-๕ อ่างใน กฤษฎา ศรีธรรมา, พิษณุ เข้มพิลา และศรีรินทร์ ทองธรรมชาติ. ๒๕๕๐ : ๙๘)



ภาพที่ ๖.๑๑ ดินประสิว

ที่มา : <http://www.vichakaset.com>



ภาพที่ ๖.๑๒ สียายอน (คอปเปอร์ซัลเฟต)

ที่มา : <http://blueplanetchem.plazathai.com/show660147/>

๗.๓.๑.๓ การจัดการความรู้ภูมิปัญญาเรื่องการปรุงยา

วิธีปรุงยานับว่าเป็นภูมิปัญญาในระดับสูง หมอยาพื้นบ้านอีสานที่เก่งหรือมีความเชี่ยวชาญในการปรุงยาใช้เองนับว่ามีจำนวนน้อย ส่วนใหญ่จะเป็นหมอยาที่มีความรู้เรื่องการวางยาและวิธีการปรุงยาตามตำรายาที่ครูหมอยาได้ถ่ายทอดไว้ให้

จากการวิจัยพบว่าศาสตร์การแพทย์พื้นบ้านอีสาน มีกรรมวิธีในการปรุงยาหลายวิธี เช่น ต้มยา ฝนยา ดองยา แช่วยา เป็นต้น (รายละเอียดภาคผนวก) คณะผู้วิจัยทำการประมวลกรรมวิธีปรุงยาแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ ๑ วิธีปรุงยาแบบดั้งเดิม

การปรุงยาแบบนี้หมอยาพื้นบ้านอีสานใช้กันมาก ได้แก่ การต้มสมุนไพรใส่หม้อดิน การฝนยาสมุนไพรกับหินทราย การดองยาใช้เหล้าเด็ด (สุรากลั่นหรือสุราโรง) หรือดองด้วยน้ำผึ้ง ตัวอย่าง

จากการวิจัยพบว่า ความรู้เรื่องการปรุงยาเป็นทั้งความรู้ในตำรา และเป็นความรู้ในตัวของหมอยาพื้นบ้าน (Tacit knowledge) ข้อมูลที่ถ่ายทอดให้กันส่วนใหญ่ให้ข้อมูลไม่ครบถ้วน ดังนั้นผู้ศึกษาจำต้องเรียนรู้จากข้อมูลที่ไม่นั่นอนให้เป็นความรู้ที่แน่นอนเชื่อถือได้

ตัวอย่าง

ชื่อยา แก้วโรคขั้ตระกูล

อาการ สตรีวัยมีประจำเดือน แต่ระดูแห้ง (ประจำเดือนมาบ้างไม่มาบ้าง)

ร่างกายผอมเหลือง

ตัวยา ประกอบด้วย

๑) ผักหนอก (ใบบัวบก)

๒) งา

วิธีปรุงยาและวิธีการรักษา

ให้เอาผักหนอก ผสมงา กินทุกวันดีแล (ตำรับยาวัตปฐมแพงศรี จังหวัดกาฬสินธุ์ ผูก ๑ หน้า ๗๓ อ้างใน กฤษณา ศรีธรรมมา, เชษฐา จักรไชย, นัยนา ประทุมรัตน์ และศรีรินทร์ ทองธรรมชาติ. ๒๕๕๔ : ๑๓๗)

จากตำรับยาขนานนี้ไม่ระบุข้อมูลให้ชัดเจน ได้แก่ ใช้ผักหนอก และงา ในปริมาณเท่าใด สันนิษฐานว่าผักหนอกน่าจะใช้ทั้งต้น ส่วนงาน่าจะใช้เมล็ด (งามี ๒ ชนิด ได้แก่ งาดำและงาขาว) การปรุงยาคือผสมยา น่าจะหมายถึงการตำผักหนอกให้แหลกแล้วจึงนำไปผสมกับเมล็ดงา



ภาพที่ ๖.๑๓ ไ้ธรรณีหรือหญ้าแห้วหมู
(ใช้เหง้า/หัว)

ที่มา : https://www.baanjomyut.com/library_2/extension-3/medicinal_plants/03_12.html



ภาพที่ ๖.๑๔ กระดอตาเถร (วงตาล)

ที่มา : <http://wing-juice.blogspot.com/2013/07/toddy-palm.html>

การใช้ปรีศนาภษาขานี้คือการเสี้ยงยา (หวงวิชา) ของหมอยาพื้นบ้านอีสานหรือลัทธิพิธีทางปัญญาของหมอยาพื้นบ้านอีสานในอดีต ดังนั้นหากจะมีบุคคลใดจะนำสูตรยาไปใช้ต้องไขปรีศนาภษายาก่อน ผู้เฉลยก็คือครูหมอยาผู้ที่บ้านที่กต๋ายานั่นเอง

มีข้อสังเกตว่า การไม่ระบุข้อมูลตรงไปตรงมาและการใช้ปรีศนาภษายาล้วนเป็นสิ่งทำทหายให้ผู้ศีกษาได้สอบถามข้อมูลและเรียนรู้จากความรู้ที่ไม่แน่ชัด แล้วหาคำตอบแก้ไขปรีศนาภษานั้น จึงจะสามารถใช้ความรู้ในตำรับยาขนานนั้นๆ ได้

๗.๔ การเรียนรู้เรื่องการบริหารจัดการองค์กร

หมอยาพื้นบ้านอีสานในสมัยอดีตจนถึงยุคปัจจุบันจะต้องมีการจัดการความรู้ภูมิปัญญาเรื่องการจัดการองค์กรในด้านต่างๆ ได้แก่

๗.๔.๑ การจัดการความรู้ภูมิปัญญาด้านการบริการดูแลรักษาสุขภาพ

ในสมัยโบราณหมอยาพื้นบ้านมีแนวคิดว่าคุณคนในชุมชนล้วนเป็นเสมียนญาติ การดูแลรักษาสุขภาพของคนป่วยด้วยโรคต่างๆ ถือว่าการช่วยเหลือคนในชุมชนหรือสังคมในระดับท้องถิ่น ดังนั้นในตำรายาทุกเล่มจะกำหนดค่าขายหรือเงินบูชาครูด้วยเงินเพียงเล็กน้อย ห้ามหมอยาพื้นบ้านอีสานเรียกค่าตอบแทนหรือค่ารักษาที่แพง การให้ความช่วยเหลือกันเช่นนี้สะท้อนให้เห็นว่าสังคมอีสานเป็นสังคมเอื้ออาทรโดยมีหมอยาพื้นบ้านอีสานเป็นต้นแบบ ได้แก่

๗.๔.๑.๑ แบบบำเพ็ญบุญบารมี หมอยาพื้นบ้านอีสานกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาหรือเป็นพุทธศาสนิกชน เชื่อว่าการให้การช่วยเหลือคนป่วยที่ประสบกับความทุกข์ทรมานให้คนหายป่วยหรือพ้นจากความทุกข์ทรมาน ทั้งทางร่างกาย จิตใจ และจิตวิญญาณ นับว่าเป็นการทำบุญได้กุศลมาก อาทิ

พระปนพนพัชร ภิบาลพัคตร์นิธิ (จิรัชโม ภิกขุ) เจ้าอาวาสวัดคำประมง อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร ได้ก่อตั้งโรคนวด เพื่อช่วยเหลือผู้ป่วยโรคมะเร็งทุกชนิดด้วยการแพทย์แผนไทยและการแพทย์แบบผสมผสาน โดยไม่เรียกหรือคิดค่าใช้จ่ายใดๆ จากคนป่วย

พระครูพิทักษ์อัมพวัน เจ้าอาวาสวัดบ้านนาโก อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ได้ผลิตยารักษาโรคทั่วไปโดยบริจาคยาเป็นทาน

พระบุญเกิด เจ้าอาวาสวัดอัมพวันม่วงน้อย ตำบลลำคลองอำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์

พระอุดม สืบสิงห์ อัครธรมโม วัดป่าดงเมือง อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์

หมอทองสา เจริญตา หมอยาพื้นบ้านอีสานที่ใช้สมุนไพรในการรักษาสุขภาพ อำเภอหนองพอก จังหวัดร้อยเอ็ด

บุคคลเหล่านี้ได้ผลิตยาจากสมุนไพรในท้องถิ่นโดยใช้ทรัพย์สินส่วนตัวที่ดินมีและมีบุคคลที่มีจิตอันเป็นกุศล ให้การช่วยเหลือสนับสนุนงบประมาณ มีบุคลากรทางการแพทย์จิตอาสาช่วยเหลือในการพยาบาล ชาวบ้านในท้องถิ่นร่วมด้วยช่วยกันเก็บยาต้มยา ทำความสะอาด ซึ่งล้วนแต่มีจุดมุ่งหมายเดียวกันคือการสะสมบุญบารมี มีความปรารถนาอันแรงกล้าเพื่อให้คนหายจากความทุกข์เวทนาจากอาการเจ็บป่วย

๗.๔.๑.๒ แบบยาขอหมอยาน เป็นหมอยาพื้นบ้านที่มีการผลิตยาและจำหน่ายเพื่อรักษา แต่มีราคาถูกโดยไม่หวังผลกำไร

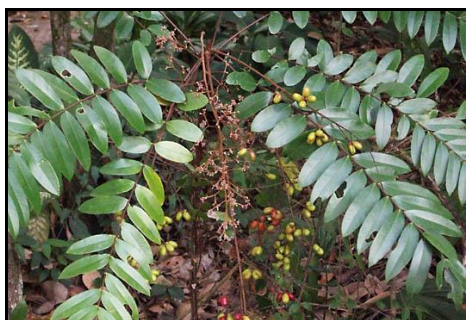
๗.๔.๑.๓ แบบเชิงพาณิชย์ เป็นหมอยาพื้นบ้านที่ผลิตยาสมุนไพรจำหน่ายเป็นธุรกิจเชิงพาณิชย์

๗.๕ การเรียนรู้การแก้ปัญหาการขาดแคลนสมุนไพร

เมื่อคนป่วยมีจำนวนมากขึ้นปริมาณสมุนไพรที่ใช้วางยาให้แก่คนป่วยไม่เพียงพอ หมอพระเหล่านี้แก้ปัญหาการขาดแคลนสมุนไพรในท้องถิ่นด้วยวิธีการ ดังต่อไปนี้

๗.๕.๑ ในอดีตหมอยาพื้นบ้านอีสานเก็บสมุนไพรในป่าสงวนแห่งชาติ ต่อมารัฐบาลไทยมีนโยบายห้ามบุคคลใดๆ บุกรุกป่าสงวนแห่งชาติก่อนได้รับอนุญาต การนำสมุนไพรในป่าสงวนมาใช้เป็นตัวยารักษาสุขภาพไม่สามารถทำได้เช่นเคย

หมอยาพื้นบ้านอีสานได้นำต้นหรือเมล็ดสมุนไพรปลูกในบริเวณเขตวัดหรือบริเวณบ้านของหมอยาเอง และขอใช้พื้นที่ว่างเปล่าของเอกชนผู้ใจบุญปลูกพืชสมุนไพรเพื่อความสะดวกในการผลิตยา แต่มีข้อสังเกตว่าคุณภาพของสมุนไพรที่ปลูกนั้นฤทธิ์ยาไม่แรงเหมือนสมุนไพรที่เกิดจากธรรมชาติ (พระบุญเกิด. ๒๕๖๑ : สัมภาษณ์)



ภาพที่ ๖.๑๕ ปลาไหลเผือกที่เก็บได้ในเขตป่า
สงวน

ที่มา : <http://www.doa.go.th/hrc/chumphon>



ภาพที่ ๖.๑๖ สมุนไพรอยู่ในบริเวณวัด
ที่มา : <http://wikimapia.org/>



ภาพที่ ๖.๑๗ พืชสมุนไพรที่อยู่ในบริเวณบ้านหอมทองสา เจริญตา
ที่มา : กฤษฎา ศรีธรรมา และคณะ. ๒๕๖๑

๗.๕.๓ เมื่อหมอยาพื้นบ้านไม่สามารถจะไปเก็บสมุนไพรในป่าสงวนแห่งชาติ เหมือนเช่นในอดีต หมอยาพื้นบ้านสั่งซื้อสมุนไพรจากชาวบ้านแทน หรือส่งเสริมให้ชาวบ้าน ปลูกสมุนไพรที่ใช้รักษา อาการ/โรคสามัญ

หมอยาพื้นบ้านจึงคัดกรองสมุนไพรที่มีคุณภาพตามที่ต้องการ เกิด อาชีพหมอยาเก็บสมุนไพรจากป่าธรรมชาติ และเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัวด้วยการรับจ้างปลูก หรือเสาะแสวงหาพืชสมุนไพรส่งขายแก่หมอยาพื้นบ้านอีสาน สร้างรายได้เพิ่มให้แก่ครอบครัว และชุมชนอีกทางหนึ่ง

ส่วนปัจจุบันแนวคิดเรื่องการใช้ยาสมุนไพรรักษาโรคชนิดต่างๆ นั้น สังคมไทยได้ให้ความสนใจในการดูแลสุขภาพภายใต้นโยบายของรัฐบาลไทยที่ว่า สุขภาพดีไม่มี ขาย สร้างรายได้ให้แก่บุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้านการผลิตยารักษาโรค/อาการ ด้วย เครื่องมือที่ทันสมัยผลิตเป็นยา อาหารเสริมและยาบำรุงร่างกาย แล้วบรรจุในภาชนะดูสวยงาม นำใช้ ได้มาตรฐานการผลิตตามหลักของกระทรวงสาธารณสุขเพิ่มมูลค่าให้แก่ผู้ผลิตและบุคคล ที่เกี่ยวข้องมากขึ้น

หากตัวยาชนิดใดได้ผลดีจะมีบริษัทติดต่อให้หมอยาพื้นบ้านขายยา ให้แก่ตน หมอยาและชาวบ้านร่วมมือกันปลูก ผลิต บรรจุภัณฑ์ ส่งให้บริษัทจำหน่ายยา นักธุรกิจยาดำเนินการขออนุญาตจำหน่ายยาและขอจดลิขสิทธิ์ทางปัญญา ใช้ฉลากติดยี่ห้อ และแสดงเลขทะเบียนในการผลิตยาปิดภาชนะที่มีมาตรฐานวางจำหน่ายไปทั่วประเทศและ ต่างประเทศ

มีข้อสังเกตว่า ปัจจุบันชาวต่างชาติพยายามติดต่อขอซื้อตำรับยา ท้องถิ่นอีสาน จากนั้นนำไปวิจัยพัฒนาต่อยอดแล้วจดลิขสิทธิ์ทางปัญญาจำหน่ายยาไปทั่วโลก แล้วคนไทยก็ได้ซื้อยาไทยจากต่างประเทศซึ่งมีราคาแพงหลายเท่าตัว แต่ถ้าหากหมอยาพื้นบ้าน อีสานจะจดลิขสิทธิ์ทางปัญญาบ้าง ปัญหาที่ต้องมีผลงานวิจัยมารองรับซึ่งเป็นจุดอ่อนของ หมอยาพื้นบ้านอีสาน เพราะหมอยาพื้นบ้านอีสานไม่ชอบจดบันทึก และคนไข้บางคนเมื่อรักษา หายแล้วก็ไม่กลับมาทำพิธีโศกยา (การทิ้งยา ชาวอีสานเชื่อว่าการโศกยานี้จะไม่กลับมาเป็นโรค เดิมอีก ส่วนหมอยาจะรู้ว่าสมุนไพรที่จัดให้มีผลต่อการรักษาโรคดีหรือไม่เพียงใด) ได้แต่ถาม ชาวคราวจากญาติคนป่วยว่า หายดีแล้วบ่ เมื่อรู้คำตอบแล้วก็บันทึกข้อมูลไว้ในตำรายาเล่มต่อไป

๗.๖.๔ เรียนรู้การหาพืชสมุนไพรทดแทนกันได้

เนื่องจากพืชสมุนไพรไทยแต่ละชนิดมีสรรพคุณรักษาโรคเหมือนกัน สามารถใช้ทดแทนกันได้ ความรู้เรื่องสมุนไพรแต่ละชนิดที่มีสรรพคุณรักษาโรคเดียวกันนี้ ปรากฏในตำรับยาแต่ละขนาน ความรู้เรื่องพืชสมุนไพรที่ใช้ทดแทนกันได้ในตำรายาจะกล่าวถึง เพียงเล็กน้อย ผู้ศึกษาสามารถเรียนรู้ความรู้จากประสบการณ์ที่อยู่ในตัวหมอยาแต่ละคน (Tacit knowledge) การเรียนรู้เรื่องพืชสมุนไพรใช้ทดแทนกันได้จากครูหมอยาพื้นบ้านด้วยการบอกต่อ หมอยาพื้นบ้านบางคนจะถือว่าความรู้สมุนไพรที่ใช้แทนกันได้เป็นความลับประจำตระกูล (หมอบัวพันธ์ วมะพุทธา. ๒๕๖๑ : สัมภาษณ์)

๗.๕.๕ เรียนรู้การใช้สมุนไพรที่มีพิษ การใช้สมุนไพรที่มีพิษต้องมีวิธี เช่น จะสกัดพิษก่อนจะปรุงยาได้อย่างไร การใช้พิษต้องใช้ในปริมาณที่เหมาะสม หากใช้ไม่ถูกวิธี มีอันตรายต่อคนป่วยถึงเสียชีวิตได้

๗.๕.๖ เรียนรู้การจัดการความรู้เรื่องโภชนาการบำบัดและการออกกำลังกาย

ชาวอีสานในอดีตมีปรัชญาในการรับประทานอาหารของชาวอีสานว่า “กินข้าวเป็นหลัก กินผักเป็นยา กินปลาเป็นอาหาร และเห็ดเหียงเห็ดงาน ต่างเขามีสอง” (ประสาสน์ รัตนะปัญญา และอัมพวัลย์ พรรณขรรค์. ๒๕๕๐ : ๘-๙ อ้างใน ชมรมภูมิปัญญา อีสานจังหวัดมหาสารคาม) จากแนวคิดดังกล่าวอธิบายได้ว่า ชาวอีสานในอดีตมีแนวคิดเกี่ยวกับการรับประทานอาหารและการออกกำลังกาย ดังนี้

๗.๕.๖.๑ กินข้าวเป็นหลัก ข้าวเป็นอาหารประเภทคาร์โบไฮเดรตที่ให้ พลังงานแก่ร่างกาย คนอีสานส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการเกษตร รับจ้าง จะต้องทำงานหนัก ข้าวจึงเป็นอาหารหลัก แม้ไม่มีอาหารอื่นประกอบคนอีสานก็สามารถกินข้าวเหนียวหนึ่งโรยกับ เกลือได้ หรือใช้ข้าวเหนียวบ่ายมะม่วง บ่ายมะตูม บ่ายมะขาม เป็นอาหารว่างได้ หรือใช้ ข้าวเหนียวเป็นขนมได้ อาทิ ข้าวต้มแตก ข้าวแดงกา การกินข้าวเหนียวจะทำให้อ้วนนาน

ร่างกายแข็งแรงและมีความอดทนในการทำงาน และใช้ข้าวทุกชนิดเป็นยารักษาโรค

๗.๕.๖.๒ กินผักเป็นยา คือ คนอีสานจะกินอาหารทุกครั้งหรือจะปรุงอาหารต้องมีผักเป็นส่วนประกอบ และผักต่างๆ ที่คนอีสานกินจะมีสรรพคุณทางยาอยู่ทุกชนิด โดยเฉพาะผักพื้นบ้านอาหารพื้นเมืองของคนอีสาน เช่น ผักหนอก (ใบบัวบก) ผักหวาน ผักก้านตง ยานาง หมากเขือ หมากม่วง หมากน้ำ เป็นต้น ล้วนแต่มีสรรพคุณทางยาทั้งสิ้น



ภาพที่ ๖.๑๘ ผักหวาน

ที่มา : <http://www.tnews.co.th/contents/la/>



ภาพที่ ๖.๑๙ ผักก้านตง

ที่มา : <https://sites.google.com/a/kkn.ac.th/phuch-mi-meuxng-thiy/phak-kan-trng>



ภาพที่ ๖.๒๐ ปรัชญาในการรับประทานอาหารของชาวอีสานในอดีต

ที่มา : ฤกษ์ฤา ศรีธรรมมา และคณะ. ๒๕๖๑

๗.๖ การเรียนรู้เรื่องชะล่า (ข้อห้ามหรือข้อพึงตเว้น)

จากการวิจัยพบว่า พืชสมุนไพรบางชนิดสามารถรับประทานเป็นอาหารได้ ขณะเดียวกันก็ใช้รักษาโรค/อาการต่างๆ ได้ แต่สำหรับคนป่วยบางคนเคยมีอาการแพ้พืชสมุนไพรบางตัว หรือเคยชะล่าอาหารมาก่อน หมอยาพื้นบ้านอีสานต้องรู้ว่าอาหารหรือสมุนไพรหรือตัวยาชนิดใดไม่ถูกกับคนป่วยด้วยโรคอะไร เพราะจะทำให้ผลการรักษาได้ผล แต่จะมีผลตรงกันข้าม อาจจะทำให้แพ้ยา ในคนป่วยบางรายอาจเสียชีวิตได้ เช่น โรคคหิย คนป่วยจะมีอาการคันตามร่างกาย ถ้าเป็นหนักจะมีอาการบวมตามใบหน้าและลำตัว มีไข้ และปวดตามข้อร่วมด้วย ผู้ป่วยโรคคหิย จะชะล่าหรือแพ้ละอองจากดอกไม้บางชนิด (ต้นรัก) มีพิษ คัน/อาหารบางชนิด ของหมัก ของดอง หรืออาหารทะเล

อนึ่ง อาหารบางชนิด ผิดกับความเชื่อทางศาสนา อาทิ เหล้า หากจำเป็นต้องใช้ให้ใช้น้ำผึ้งแทน แม้แต่ในอดีตพุทธเจ้าทรงห้ามพุทธศาสนิกชนกินเนื้อสัตว์ ๑๐ ชนิด

๗.๗ การเรียนรู้ในการรักษาโรคด้วยสมาธิบำบัด

ในสังคมไทยในอดีตระบุอย่างชัดเจนว่า เวลารักษาตัวยาก็ไปดอมปากผู้ใดอย่าไปสนทนากับใครการอยู่แต่เพียงลำพังแล้วใช้สมาธิรักษาสุขภาพนี้ พุทธศาสนิกชนเชื่อกันว่าสมาธิจะช่วยให้อาการของคนป่วยดีขึ้นโดยเฉพาะผู้ป่วยเรื้อรัง อันตรายถึงชีวิต

จากงานวิจัยพบว่า หมอพระพื้นบ้านอีสานบางรูปใช้สมาธิเพ่งจิตสืบดูมูลเหตุของโรคที่เป็นอยู่ ซึ่งการใช้สมาธิส่องดูหรือวินิจฉัยโรคได้ต้องเป็นพระปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัดถึงขั้นอรหันต์จึงจะมี ญาณ แล้วสามารถสืบค้นมูลเหตุของโรคได้

ปัจจุบันการใช้สมาธิบำบัดได้รับความสนใจจากพุทธศาสนิกชนมากขึ้น เพราะการใช้สมาธิในการบำบัดโรคทั้งทางร่างกายและจิตใจ

๗.๘ การเรียนรู้การรักษาโรคด้วยการใช้คาถาบำบัด

ในสังคมไทยอีสานเมื่ออดีตหมอยาพื้นบ้านมักจะใช้คาถาพุทธธรรมในกระบวนการรักษาโรค ตั้งแต่คาถาการเก็บยา คาถาในการปรุงยา คาถาในการรักษา ผู้ศึกษาจะเรียนรู้ได้จากตำรา และเรียนรู้จากครูหมอยาพื้นบ้านอีสาน

ปัจจุบันเรื่องคาถาบำบัดนี้หมอยาพื้นบ้านอีสานส่วนใหญ่ยังใช้อยู่ ซึ่งความเชื่อและศรัทธาทางในพุทธศาสนาเป็นพลังบุญที่หมอยาพื้นบ้านใช้กันอยู่ คาถาบำบัดนี้ยังมีส่วนช่วยในการเสริมฤทธิ์ยา และสร้างความเชื่อมั่นในการรักษาทั้งในส่วนของหมอยาพื้นบ้านและคนป่วย

๗.๙ วัตถุประสงค์ในการเรียนรู้

การเรียนรู้ภูมิปัญญาในการดูแลรักษาสุขภาพของชาวอีสานในปัจจุบัน คือ การเรียนรู้ภูมิปัญญาเก่า (ดั้งเดิม) ที่ยังคงใช้ได้ในปัจจุบันเพื่อเพิ่มพูนความรู้ด้วยมีวัตถุประสงค์ดังนี้

๗.๙.๑ การเรียนรู้เพื่อนำความรู้หรือภูมิปัญญาพื้นบ้านอีสานมาใช้ประโยชน์ในการตัดสินใจใช้ศาสตร์การแพทย์พื้นบ้านอีสานเป็นทางเลือกหนึ่งในการดูแลรักษาสุขภาพ เช่น

๗.๙.๑.๑ การเรียนรู้การใช้สมุนไพรในการรักษาโรค

จากการวิจัยพบว่าสมุนไพรในท้องถิ่นหลายชนิดใช้รักษาโรคทั่วไป และใช้รักษาโรคเรื้อรังหรือโรคอันตรายร้ายแรงที่แพทย์แผนปัจจุบันรักษาให้หายยาก การเรียนรู้เรื่องสมุนไพรจะต้องสกัดความไม่รู้หรือความรู้ที่ไม่ชัดเจน

๑) ความไม่รู้อ้างอิงชื่อพืชสมุนไพร

จากการวิจัยพบว่า ในคัมภีร์ยาโบราณอีสานมีสมุนไพรหลายชนิด การเรียกชื่อในแต่ละท้องถิ่นอาจจะมีชื่อต่างกันไป เช่น เขาฮอ (บอระเพ็ด) ยาหัว (ข้าวเย็นเหนือ) ยาหัวแดง (ข้าวเย็นใต้) ตากวง (กำแพงเจ็ดชั้น) ตากี้ (กำแพงเก้าชั้น) เป็นต้น (รายละเอียดปรากฏในภาคผนวก) ดังนั้นหมอยาพื้นบ้านจะต้องมีความรู้เรื่องชื่อสมุนไพรในท้องถิ่นและชื่อสมุนไพรของตำราแพทย์แผนไทยด้วย จึงจะมีความรู้เพียงพอที่จะไปสอบขอใบอนุญาตจากกระทรวงสาธารณสุขได้

๒) ความไม่รู้อ้างอิงเรื่องประเภทของสมุนไพร

ตำรับยาบางขนานไม่ระบุให้แน่ชัดว่าสมุนไพรที่ใช้เป็นพืชหรือสัตว์ เพราะพืชสมุนไพรบางชนิดใช้ชื่อสัตว์หรืออวัยวะของสัตว์ เช่น

ผีเสื้อ เป็นพืชสมุนไพร เพราะในคัมภีร์ยาโบราณอีสานบางตำราก็ใช้คำว่า ใบผีเสื้อ

หิง อาจจะเป็นพืชสมุนไพร คือ ต้นหิงหายหรืออาจจะเป็นสัตว์สมุนไพร คือ หิงห้อย

แก้มอัน อาจจะเป็นพืชสมุนไพรคือต้นแก้มอัน หรืออาจจะเป็นสัตว์สมุนไพรคือตัวอัน เลือกใช้เฉพาะส่วนแก้ม

โคยง คือ พืชสมุนไพร มี ๒ ชนิด ได้แก่ โคยงเขียว โคยงแดง

ตาเสือ คือ พืชสมุนไพร มีชื่ออื่นๆ คือ ขม้นดง หมาบ้า คือ พืชสมุนไพรมีชื่ออื่นๆ ได้แก่ ต้นลำโพง

มะเขือบ้า

หมาน้อย คือ พืชสมุนไพร มีชื่ออื่น กระพังโหม

ไข่น้ำ น่าจะเป็นได้ทั้งพืชและสัตว์สมุนไพร ตำรายาบางขนานระบุว่าใช้เปลือกไข่น้ำมาเข้ายารักษาโรคได้ ฉะนั้นเปลือกไข่น้ำเป็นได้ทั้งพืชสัตว์ (เปลือกของต้นไข่น้ำ) หรือสัตว์วัตถุ (เปลือกของไข่น้ำ) เข้ายา เป็นต้น

๓) ปริศนาสมุนไพร หมอยาพื้นบ้านอีสานต้องการปิดบังอำพรางชื่อสมุนไพรบางชนิดไว้เพื่อเป็นลิขสิทธิ์ทางปัญญา โดยใช้กลอุบายปิดบังวิชาไว้หรือหวงวิชา ดังนั้นหากบุคคลใดต้องการรู้ต้องขอคำปรึกษาจากผู้บันทึกตำราหรือหมอยาพื้นบ้านที่เก่งหรือมีความเชี่ยวชาญในการใช้ยาสมุนไพร เช่น

หิงในอากาศ หมายถึง น้ำผึ้ง

ไธรรณี หมายถึง หญ้าแห้วหมู

พาดอากาศ หมายถึง บอระเพ็ด

โคกกระสุน หมายถึง สัตว์ชนิดหนึ่ง ภาษาอีสานเรียกว่า

กือก้อม หรือกิงกือก้อม เป็นต้น

๔) เคล็ดวิชา ในคัมภีร์ยาโบราณอีสานบางตำรับผู้บันทึกจะระบุเคล็ดวิชาหรือเป็นความเชื่อว่า ถ้ามีสิ่งเหล่านี้ประกอบเป็นตัวยาคจะทำให้ยามีฤทธิ์ดี เช่น

๔.๑) การเก็บยาสมุนไพรตามวัน และทิศ เชื่อว่าจะได้

ยาที่มีฤทธิ์ดี

๔.๒) การใช้ตัวยางชนิดเพื่อบ่งบอกถึงความบริสุทธิ์

เช่น

ฝ้ายพรหมจรรย์ หมายถึง ชื่อต้นฝ้ายชนิดหนึ่งดอกสีแดง

หมอยสาวแก่ หมายถึง ชื่อต้นหนวดฤๅษี หรือหมอย

ยายชี หรือผมหู่ง

๔.๓) การกลั่นสมยาใจในการเก็บสมุนไพร

๔.๔) การใช้คาถากำกับยาสมุนไพรทุกขั้นตอน

การใช้สมุนไพรต้องใช้อย่างรู้จริง คัมภีร์ยาโบราณอีสานบันทึกการใช้สมุนไพรโรคหลายชนิดก็จริงแต่บริบททางสังคมเปลี่ยนไป ระบบนิเวศหรือสุขภาพของคนอีสานเปลี่ยนไปการนำสมุนไพรบางชนิดมาใช้ อาจเกิดอันตรายได้

ข้อพึงระวังในการใช้สมุนไพรไทย

สมุนไพรมีประโยชน์แต่ก็มีโทษมหันต์ สมุนไพรบางชนิดถ้าใช้ในปริมาณมากอาจถึงแก่ชีวิตได้ เช่น หนอนตายหยาก หมาบ้า (ลำโพง) เป็นต้น ดังนั้นในการใช้สมุนไพรต้องมีความระมัดระวังโดยต้องอยู่ในความดูแลของหมอพื้นบ้าน

ในกรณีที่หมอพื้นบ้านอีสานได้สมุนไพรตัวใหม่ที่ไม่เคยใช้มาก่อน หมอพื้นบ้านจะทดลองใช้ยาสมุนไพรด้วยตัวเองก่อน เมื่อได้ผลจึงจะไปใช้กับคนป่วยได้ (หมอสุพรรณ ปานเรียงแสน. ๒๕๖๑ : สัมภาษณ์) ทั้งนี้ต้องได้รับอนุญาตจากคนไข้และญาติคนไข้เสียก่อน และสมุนไพรตัวใดไม่มีในท้องถิ่นหมอจะต้องสืบเสาะแสวงหาจากแหล่งอื่น ๆ มาให้ได้ การใช้สมุนไพรเท่าที่มีหรือใช้ตัวยาคืออื่นมาทดแทนตัวยาคือที่ขาดหมอพื้นบ้านอีสานไม่นิยม เพราะสมุนไพรแต่ละชนิดจะเข้ายากับตัวยาคืออื่น ๆ ต่างกัน (มันส์กันดี) การใช้ยาสมุนไพรชุดนั้นถ้าจำเป็นจะใช้มันไม่สนิทใจ(แจบใจ) (หมอทองสา เจริญตา. ๒๕๖๑ : สัมภาษณ์)

๗.๙.๒ การเรียนรู้เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่

การเรียนรู้จากประสบการณ์จริงจากการรักษาผู้ป่วยจำนวนมากจะทำให้หมอเก่งหรือชำนาญเฉพาะโรคมากขึ้น เมื่อมีความรู้มากขึ้นหมอพื้นบ้านก็สามารถสร้างองค์ความรู้ใหม่ ๆ ขึ้นได้ อาจจะเป็นการนำเอาความรู้เก่ามาผสมผสานกับความรู้ใหม่ สามารถรักษาคนป่วยได้ เพราะคนป่วยในแต่ละรายจะมีอาการป่วยแตกต่างกัน ระบบการเรียนรู้จากประสบการณ์รักษาคนป่วยจำนวนมากสร้างองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาใหม่ การนำภูมิปัญญาใหม่ไปใช้ เกิดการเรียนรู้ ประสบการณ์ใหม่และหมุนเวียนไปอย่างต่อเนื่องไม่มีที่สิ้นสุด ศาสตร์การแพทย์

พื้นบ้านอีสานจึงจะเจริญ

๗.๙.๓ การเรียนรู้เพื่อใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

ปัจจุบันหมอยาพื้นบ้านอีสานมีการรวมกลุ่ม หรือชมรมปราชญ์พื้นบ้าน

ในแต่ละแต่ละสาขา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมภูมิปัญญาชาวบ้าน (ภูมิปัญญาเก่าหรือภูมิปัญญาดั้งเดิม) ในการเสริมสร้างสุขภาพของชาวอีสาน เผยแพร่ความรู้ให้แก่หมอพื้นบ้าน นักการศึกษา และประชาชนผู้สนใจทั่วไป เช่น ชมรมภูมิปัญญาอีสานจังหวัดมหาสารคาม ได้รวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นในการส่งเสริมสุขภาพของคนไทย ตั้งแต่ปี ๒๕๔๘ จนถึงปัจจุบัน ชุมชนคนรักสุขภาพศีระะโฮตก อำเภอกันทรลักษณ์ จังหวัดศรีสะเกษ

นอกจากนี้สถาบันการแพทย์แผนไทย กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข ได้จัดกิจกรรมสัมมนาวิชาการเกี่ยวกับการดูแลรักษาสุขภาพของชาวบ้านมาอย่างต่อเนื่องเป็นประจำทุกปี ซึ่งได้เชิญหมอพื้นบ้านผู้ชำนาญการรักษาโรคต่างๆ ให้แก่ชาวบ้านในท้องถิ่นเข้าร่วมงาน เกิดการเรียนรู้และแบ่งปันความรู้ในกลุ่มหมอยาพื้นบ้านในทุกระดับ สถาบันการศึกษาได้เชิญหมอยาพื้นบ้านไปถ่ายทอดความรู้ให้แก่นักศึกษาและบุคลากรการแพทย์อย่างต่อเนื่อง ภูมิปัญญาในการดูแลรักษาสุขภาพของคนไทยนี้เกี่ยวข้องกับศาสตร์สาขาต่างๆ และเกิดประโยชน์ต่อทุกคน ครอบครัว หน่วยงานและต่ออาชีพของหมอยาพื้นบ้านต่อไปในอนาคต